

UDK 631 (497.5-3 Slavonija) "16"
Izvorni znanstveni članak

Milan Vrbanus

(Hrvatski institut za povijest, Podružnica Slavonski Brod)

RATARSTVO U SLAVONSKOJ POSAVINI KRAJEM 17. STOLJEĆA

U radu je autor pokušao na temelju popisa Caraffine komisije iz 1698. prikazati ratarstvo u slavonskoj Posavini krajem 17. stoljeća. Pritom je obradio geografske preduvjete za razvoj ratarstva te brojnost vučne stoke i njihov utjecaj na razvoj ratarstva. Također su obrađene ratarske kulture i njihova rasprostranjenost na ovom području.

1. Uvod

Nakon bitke kod Slankamena u kolovozu 1691. god., carska je vojska, na čelu s vojvodom Du Croyem, hrvatskim banom Nikolom Erdödyjem i pukovnikom Makarom, oslobodila Slavoniju od osmanske vlasti.¹

Poslije oslobođenja Slavonije pojavio se problem uprave novooslobođenih teritorija. Hrvatski sabor zahtijevao je da se novooslobođeni krajevi stave pod njegovu ingerenciju jer je to područje bilo pod njegovom upravom u vrijeme prvog Habsburga. Bečki dvor nije se želio odreći ovih teritorija smatrajući ovo područje svojom vojnom stečevinom.² Stoga je bečki dvor 1689.

¹ O tijeku vojnih operacija od 1684. do 1691. god. vidi opširnije: Tadija Smičiklas, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije*, I dio: Slavonija i druge hrvatske zemlje pod Turskom i Rat za oslobođenje. Djela JAZU, XI, (Zagreb, 1891); Ive Mažuran, «Rat za oslobođenje od osmanske vladavine od 1684. do 1691. godine i stanovništvo Slavonije krajem 17. stoljeća», *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 2, (Osijek, 1988); Rudolf Horvat, *Slavonija - povijesne rasprave, crtice i bilješke I*. Pretisak izdanja iz 1936, (Vinkovci, 1994); Radoslav Lopašić, *Dva hrvatska junaka Marko Mesić i Luka Ibrišimović*. (Zagreb, 1888); Rudolf Horvat, *Slavonija - povijesne rasprave, crtice i bilješke II*. (Vinkovci, 1994); Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske Baranjske, Vukovske i Srijemske te Kraljevskog i slobodnog grada Osijeka*. Pretisak izdanja objavljenog u Osijeku 1910, (Vinkovci, 1994); Lajos Szita, «Oslobođenje Slavonije i Osijeka od Turaka», *Glasnik Arhiva Slavonije i Baranje I*, (Osijek, 1991); Othmar Pickl, «Udio Štajerske u pobjedi nad Turcima kod brda Harsany godine 1687. Prilog logistici «Velikog turskog rata», *Historijski zbornik XLI/1988*, (Zagreb, 1989); Josip Kljajić, «Ustroj slavonske vojne granice u 18. stoljeću», *Glasnik arhiva Slavonije i Baranje*, 6, (Osijek, 2001), 193-206; i Josef Matuz, *Osmansko carstvo* (Zagreb, 1992).

² Ive Mažuran, «Slavonija nakon oslobođenja od osmanske vladavine i uspostava vojno-komorskog kondominija», *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon*

imenovao Geoga Ladislava Nagya za upravitelja novooslobođenih krajeva i Martina Zemljaka za njegovog nadzornika inspektora. Također je osnovana Komorska inspekcija.³

Vojne vlasti nisu bile oduševljene stvaranjem komorske uprave u Slavoniji te su ometale njeno funkcioniranje pravdajući se ratnim prilikama. Bečki je dvor poslao 1690. komisiju na čelu s dvorskim savjetnikom Tulliom Migliom, ali je njen rad prekinut jer je osmanska vojska krajem rujna provalila u Slavoniju te je osvojila cijelo Pobosučje, Povučje, zapadnu Slavoniju te grad Požegu. Bečki dvor dozvolio je 1692. god. vojnim vlastima pobiranje svih javnih podavanja te nezakonito postupanje sa stanovništvom pravdajući to ratnim potrebama.⁴

Rad komorskih službenika ovisio je o vojnim zapovjednicima koji su njihov rad ograničili na okolicu Osijeka, Valpova, Đakova, Virovitice i Požege te je na taj način uspostavljena vojno-komorska uprava.⁵ Inspektor Martin Zemljak, Nagyjev nadzornik inspektora, stigao je u Slavoniju tek polovicom studenog 1695. godine. Naime, Dvorska komora nije bila previše zainteresirana za njegov dolazak te ga je odgađala pravdajući se prilikama na ovom području. Martin Zemljak dobio je precizne upute za rad prema kojima je trebao popisati sve posjede i podvrći ih komorskoj upravi, a napuštenu zemlju dati u zakup. Također je morao urediti upravu (sudstvo, kontrolirati rad tridesetničara, mitničara i provizora, otpustiti nesposobne službenike i slično). Isto je tako trebao onemogućiti vojnim zapovjednicima pobiranje komorskih prihoda te traženje besplatnog rada bez odobrenja komorskih činovnika, osim za vojne potrebe. Međutim, Zemljak nije uspio ostvariti povjerenu mu zadaću zbog velikog otpora vojnih zapovjednika na čelu s generalom Guidom von Starhembergom, vrhovnim zapovjednikom u Slavoniji.⁶

Nakon pobjede kršćanske vojske nad osmanskom vojskom kod Sente 1697. god., bečki je dvor odlučio urediti prilike u Slavoniji te je carskim ukazima od 18. listopada i 7. prosinca 1697. osnovana komisija na čije je čelo postavljen Don Ferdinand Carl grof Caraffa di Stigliano⁷.

osmanske vladavine 1698. i 1702. godine, Građa za historiju Osijeka i Slavonije, 7, Historijski arhiv u Osijeku, (Osijek, 1989), 11-12.

² Ive Mažuran, «Slavonija nakon oslobođenja od osmanske vladavine i uspostava vojno-komorskog kondominija», *Izveštaji Caraffine komisije o uređenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine*, Građa za historiju Osijeka i Slavonije, 7, Historijski arhiv u Osijeku, (Osijek, 1989), 11-12.

³ Mažuran, «Slavonija», 15-16.

⁴ Mažuran, «Slavonija», 16-17; Mažuran, «Rat», 38 i Ive Mažuran, «Podjela Slavonije na Vojnu granicu (krajinu) i Provincijal 1702. godine i uspostava feudalnih odnosa na novim temeljima», *Stanovništvo i vlastelinstva u Slavoniji 1736. godine*, Radovi Zavoda za znanstveni rad u Osijeku, 6, JAZU, (Osijek, 1993), 19.

⁵ Mažuran, «Podjela Slavonije», 19.

⁶ Mažuran, «Slavonija», 20; Mažuran, «Podjela Slavonije» 20-21 i Josip Kljajić, «Prilike u brodskom Posavlju od 1688. do sredine 18. stoljeća», *Zbornik radova sa znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvoga pisanog imena Broda*, (Slavonski Brod, 2000), 182-183.

Caraffa je razmotrio vojne zahtjeve i njihove potrebe. Komisija je odlučila započeti s civilnim uređenjem Slavonije te je imenovala zemaljskog suca.⁸ Izdala je magistratske instrukcije Osijeku⁹, Petrovaradinu, Virovitici i Požegi. Pregledala je knjige Komorske inspekcije i utvrdila mnoge nepravilnosti u radu njenog rukovoditelja Gerolda von Leya. Analizirala je rad i drugih komorskih službenika te je imenovala i potvrdila komorske činovnike u Vukovaru, Osijeku, Đakovu, Valpovu, Virovitici, Požegi, Brodu i Gradiški.¹⁰

Popisivači¹¹ su, na temelju Zemljakovih općih i pojedinačnih uputa, trebali popisati sela i naselja te zemljišta i stanovništvo po okružjima. Na temelju popisnih rezultata komisija je ugovarala sa stanovništvom godišnji porez.¹²

Caraffina komisija obišla je cijelu Slavoniju rješavajući nastale probleme. Uvela je rimskog kneza Livija Odescalchia u posjed srijemskog vojvodstva¹³ te je na taj način započela prva faza procesa dekameralizacije.¹⁴

Odlazeći krajem 1698. iz Slavonije Caraffa je ostavio puno sređenije prilike, nego su bile prije njegova dolaska.

2. Struktura zemljišnih površina u slavonskoj Posavini

Na području slavonske Posavine¹⁵ popisano je 1698. god., 21.375 jutara zemljišnih površina. Od toga je bilo 9.262 jutra šuma (43,33%), 9.076 jutara

⁷ Ostali članovi komisije bili su tajnik dvorske komore Rudiger Gosswin von Fürstenbursch, dvorski savjetnik Andre Treobald von Mayren, general Guido von Starhemberg i perovoda Johann Georg Strobel von Adelheim. (Mažuran, «Slavonija», 23; Mažuran, «Podjela Slavonije», 22 i Kamilo Firinger, «Magistratska instrukcija za grad i tvrđavu Osijek od 18. VII 1690.», *Osječki zbornik*, XIII, (Osijek, 1971), 161

⁸ Mažuran, «Slavonija», 24 i Mažuran, «Podjela Slavonije», 22-23.

⁹ Bösendorfer, *Crtice*, 378-386; Mažuran, «Slavonija» 25 i Mažuran, «Podjela Slavonije», 24.

¹⁰ Mažuran, «Slavonija», 25-36, Mažuran, «Podjela Slavonije» 25-28.

¹¹ Za popis okružja Valpovo, Orahovica, Slatina, Voćin, Jugovo Polje, Virovitica, Kloštar, Dobra Kuća i Stupčanica bili su određeni pečujski provizor Gabriel Hapsz i njegov pomoćnik Nikola Bukovy. Okruge Vukovar, Đakovo, Našice, Brod, Dubočac, Kobaš, Cernik, Dijanovac (Okučani) i Gradiška popisali su komorski činovnici iz Baje Franjo Balog i Georg Hapsz. Zmajevački tridesetničar Andrija Labos i plemićki sudac Baranjske županije Franjo Pavić popisali su okruge Gradište, Požega, Kutjevo, Pleternica, Kaptol, Velika, Kamenska i Brestovac. Grad Osijek i okolice popisali su Andrija Labos, Martin Mileković i Mihajlo Černović, a Malu Vlašku Gabriel Hapsz i Martin Mileković. (Mažuran, «Slavonija», 25 i Mažuran, «Podjela Slavonije», 23)

¹² Mažuran, «Slavonija», 25; Mažuran, «Podjela Slavonije», 23; Kljajić, «Ustrojstvo», 206 i Kljajić, «Prilike», 184.

¹³ Srijemsko vojvodstvo darovao je car Leopold I., za pozajmljeni novac, Liviju Odescalchiju.

¹⁴ Prva faza procesa dekameralizacije trajala je do 1707. godine.

¹⁵ U slavonsku Posavinu uvrstio sam kotare Kobaš i Brod. Na području slavonske Posavine nije popisani grad Brod. Nije mi poznat razlog nepopisivanja ovog grada. (Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*. Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU, 2, (Osijek, 1988), 99-247)

oranica (42,46%), 2.374 jutra livada (11,11%) te 663 jutra vinograda (3,10%).¹⁶ (tablica 1) Nažalost, nemoguće je utvrditi udio pojedinih kategorija zemljišnih površina na području slavonske Posavine u ukupnim površinama na popisanom području Slavonije.¹⁷

Većinu zemljišnih površina na području Posavine popisivači su utvrdili na području kotara Brod. Na brodskom je području popisano nešto manje od $\frac{3}{5}$ zemljišnih površina, a na području kotara Kobaš nešto više od $\frac{2}{5}$.¹⁸ U kotaru Brod od 12.600 jutara zemljišnih površina bilo je 5.620 jutara šuma (44,60%), 5.236 jutara oranica (41,56%), 1.382 jutra livada (10,97%) i 362 jutra vinograda (2,87%).¹⁹ U kotaru Kobaš bilo je 8.775 jutara, od čega 3.840 jutara oranica (43,76%), 3.642 jutra šuma (41,50%), 992 jutra livada (11,31%) i 301 jutro vinograda (3,43%).²⁰ (tablica 1) Na temelju ovih podataka može se zaključiti da je na području slavonske Posavine više od 50% površina pod oranicama, šumama, livadama i vinogradima bilo na području kotara Brod. Naročito je to vidljivo kod šuma gdje ih je bilo nešto više od $\frac{3}{5}$ (60,68%) svih površina pod šumama. (tablica 1)

U kotaru Brod najviše zemljišnih površina zauzimaju šume, a u kotaru Kobaš oranice. U oba kotara livade i vinogradi zauzimaju manji dio zemljišnih površina. Doduše, na području kotara Kobaš livade su imale nešto veći udio nego u kotaru Brod.

2.1. Šume. U slavonskoj Posavini bilo je 1698. god. 9.262 jutra šuma. Od toga je u kotaru Brod bilo nešto više od $\frac{3}{5}$, a u kotaru Kobaš nešto manje od $\frac{2}{5}$ šuma.²¹ (tablica 1)

¹⁶ U Slavoniji je 1698. god. bilo 60,74% oranica, 35,31% šuma, 2,87% livada i 1,08% ostalih zemljišnih površina. Ovi su udjeli zemljišnih površina izračunati samo za površine popisane u jutrima. Udjeli bi bili drugačiji da se tome pridodaju zemljišne površine popisane u drugim mjernim jedinicama (sat hoda, kopač vinograda, kosac livada i voz sijena). Naime, na popisanom području Slavonije zabilježeno je 43,09 (1x1) šuma, 13.942,75 motika obrađenih i neobrađenih vinograda, 16.657 kosaca livada, 900 vozova sijena i 11.600 motika zemljišta pogodnog za sadnju vinograda. Međutim, budući da mi nisu poznate ekvivalentne vrijednosti u jutrima za navedene jedinice, nisam ih preračunao u jutra. (Ive Mažuran, *Popis naselja, 99-247* i Milan Vrbanus, «Struktura zemljišnih površina u Slavoniji 1698. godine», *Acta historico-oeconomica*, 23-24/1996./97., (Zagreb, 1997), 75-76)

¹⁷ Popisom Caraffine komisije iz 1698. god. nije bila obuhvaćena cijela Slavonija. Naime, popisom nije obuhvaćeno područje Županje, Vinkovaca i Đakova. Tadašnji bosanski biskup Nikola Ogramić od Olova nije dozvolio popisivati područje Đakova. Također, popis ne donosi podatke o imovinskoj i ekonomskoj snazi stanovništva te obrađenim površinama za područje Valpova, Donjeg Miholjca, Slatine, Moslavine i Virovitice. (Mažuran, *Popis naselja, 47-555*; Ive Mažuran, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine*, Građa za historiju Osijeka i Slavonije, 2, Historijski arhiv u Osijeku, (Osijek, 1966), 17-89)

¹⁸ Na području kotara Brod popisano je 12.600 jutara ili 58,95%, a na području kotara Kobaš 8.775 jutara oranica ili 41,05%. (Mažuran, *Popis naselja, 99-247*)

¹⁹ Mažuran, *Popis naselja*, 99-179.

²⁰ Mažuran, *Popis naselja*, 180-247.

²¹ U kotaru Brod bilo je 5.620 jutara šuma ili 60,68%, a u kotaru Kobaš 3.642 ili 39,32%. (Mažuran, *Popis naselja, 99-247*)

U slavonskoj Posavini bilo je nešto više od $\frac{3}{10}$ hrastovih šuma, nešto manje od $\frac{2}{5}$ miješanih šuma hrasta i drugih vrsta (bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta), nešto manje od $\frac{1}{4}$ šuma bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta i miješanih šuma tih vrsta te za nešto više od $\frac{1}{20}$ šumskih površina nije upisana drvena vrsta.²² (tablica 2) Vidljivo je da su hrastove šume i miješane šume hrasta s drugim vrstama zauzimala $\frac{7}{10}$ površina pod šumama (70,37%).

U kotaru Brod nešto manje od $\frac{1}{3}$ površine (32,54%) zauzimaju hrastove šume, nešto manje od $\frac{2}{7}$ miješane šume hrasta i drugih vrsta (bukva, tisa, joha, jablan i dr.), nešto manje od $\frac{1}{3}$ šume bukve, tise, johe i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta te za nešto više od $\frac{1}{16}$ površina nije poznata drvena vrsta.²³ U kotaru Kobaš više od polovice površina pod šumama čine miješane šume hrasta i drugih vrsta (bukva, tisa, joha, jela i druge vrste), nešto manje od $\frac{2}{7}$ hrastove šume, nešto više od $\frac{1}{9}$ šume bukve, tise, johe i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta te za nešto više od $\frac{1}{25}$ nije poznata drvena vrsta.²⁴ (tablica 2)

Hrastove šume te miješane šume hrasta s drugim vrstama zauzimala su nešto više od $\frac{6}{10}$ šumskih površina na području kotara Brod, a nešto manje od $\frac{3}{4}$ šuma na području kotara Kobaš. Ovako velike površine hrastovih šuma i miješanih šuma hrasta s drugim vrstama omogućavale su veliki uzgoj svinja.²⁵ Zanimljivo je također da su se šume bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta prostirale na nešto manje od $\frac{1}{3}$ šumskih površina u kotaru Brod, a na nešto više od $\frac{1}{10}$ u kotaru Kobaš.

Zanimljivi su podaci o rasprostranjenosti šuma prema ugroženosti od poplava. Na području slavonske Posavine nešto više od $\frac{7}{10}$ površina pod šumama prostirale su se u neplavnom području. Veće razlike postoje tek kod

²² U slavonskoj Posavini hrastove su šume zauzimala 2.861 jutro, odnosno 30,89%. Miješane šume hrasta s drugim vrstama (bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta) popisane su na 3.657 jutara što je činilo 39,48% površina pod šumama. Šume bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta prostirale su se na 2.259 jutara, odnosno 24,39% površina. Popisivači nisu zabilježili drvenu vrsta za 485 jutara šuma ili 5,24%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247) U Slavoniji biljne vrste popisane su još samo za šume na području kotara Našice. U kotaru Našice bilo je 833 jutra šuma, od čega 473 jutra miješanih šuma hrasta s drugim vrstama (56,78%) te 360 jutara šume bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta te miješane vrste šume tih vrsta. (Mažuran, *Popis naselja*, 89-98) U svim ostalim kotarima šume su popisane samo prema upotrebi drva. (Mažuran, *Popis naselja*, 47-61 i 247-555)

²³ U kotaru Brod popisano je 1.829 jutara hrastovih šuma, 1.602 jutra miješanih šuma hrasta s drugim vrstama (bukva, tisa, joha, jablan i dr.), 1.834 jutra šume bukve, tise, johe i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta. Popis Caraffine komisije ne donosi podatke o drvnim vrstama za 355 jutara šuma. Na ovom je području bilo 32,54% hrastovih šuma, 28,51% miješanih šuma hrasta s drugim vrstama, 32,63% šuma bukve, tise, johe i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta te 6,32% nepoznatih drvnih vrsta. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-179)

²⁴ U kotaru Kobaš bilo je 2.055 jutara miješane šume hrasta i drugih vrsta (bukve, tise, johe, jele i drugih vrsta) (56,43%), 1.032 jutra hrastovih šuma (28,34%), 425 jutara šume bukve, tise, johe i drugih vrsta te miješane šume tih vrsta (11,67%). Na ovom je području bilo 130 jutara nepoznatih drvnih vrsta (3,57%). (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

biljnih vrsta. U plavnom području kotara Brod zastupljenije su šume bukve, johe, tise, jele i drugih vrsta te miješanih šuma tih vrsta, a u plavnom području kotara Kobaš hrastove šume te miješane šume hrasta s drugim vrstama. U plavnom području kotara Brod hrastove šume i miješane šume hrasta s drugim vrstama činile su tek nešto više od $\frac{1}{3}$ šumskih površina.²⁶ (tablice 3 i 4)

2.2. Livade. Na području slavonske Posavine livade su zauzimale 2.374 jutra. Od toga je u kotaru Brod popisano 1.382 jutra (58,21%), a u kotaru Kobaš 992 jutra (41,79%).²⁷ (tablica 1)

Na području slavonske Posavine nešto manje od $\frac{1}{2}$ livada (49,58%) bile su dobre kvalitete. Osrednje livade činile su nešto više od $\frac{1}{14}$ površina pod livadama, a loše livade nešto manje od $\frac{3}{10}$ svih livada. Popis ne donosi podatke o kvaliteti livada za nešto manje od $\frac{1}{7}$ svih livada.²⁸

Na području slavonske Posavine neupotrebljive livade²⁹ zauzimale su nešto manje od $\frac{1}{6}$ svih livada.³⁰ Nešto više od $\frac{2}{3}$ ovakvih livada (67,98%) često je plavila rijeka Sava, a ostatak je bio obrastao korovom. Na području kotara Brod popisano je nešto manje od $\frac{6}{7}$ neupotrebljivih livada koje su većinom često plavljene. Na području kotara Kobaš popisane su neznatne površine močvarnih livada.³¹ (tablice 7 i 8)

Koji su uzroci ovakvom stanju? Naime, kotar Kobaš također je smješten uz rijeku Savu pa bi se moglo očekivati da su i ovdje livade često ugrožene poplavama. Međutim, na području kotara Kobaš korito rijeke Save bilo je višlje nego na području kotara Brod.³² Stoga su livade u kotaru Kobaš bile manje ugrožene od čestih poplava. Također smještaj kotara Kobaš na obron-

²⁵ Svinje su u Slavoniji uzgajane u hrastovim šumama jer je stanovništvo slalo svoje svinje na žirovanje. Za veći uzgoj svinja potrebne su bile velike površine hrastovih šuma.

²⁶ U plavnom području kotara Brod hrastove šume činile su 12,5% šumskih površina, a miješane šume hrasta s drugim vrstama 23,85%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-179)

²⁷ Mažuran, *Popis naselja*, 99-247

²⁸ U slavonskoj Posavini bilo je 1.177 jutara livada dobre kvalitete, 187 jutara livada osrednje kvalitete, 696 jutara loših livada te 314 livada nepoznate kvalitete ili u postotku 49,58% livada dobre kvalitete, 7,88% osrednje kvalitete, 29,32% loše kvalitete te 13,22% livada nepoznate kvalitete. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

²⁹ U radu «Struktura zemljišnih površina u Slavoniji 1698. godine» podaci u tablici 7a na stranici 96 nisu točni jer sam pogrešno zbrojio podatke o strukturi livada prema uređenosti u kotarima Kobaš i Brod. (Vrbanus, «Struktura», 96, tablica 7a)

³⁰ U slavonskoj Posavini popisano je 406 jutara loših livada ili 17,10%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

³¹ Na području kotara zabilježeno je 12 jutara močvarnih livada. (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

³² Rijeka Sava donosila je u pleistocenu mnogo vode i materijala koji se taložio uz tok te je rijeka uzdizala svoje korito. Taloženje materijala bilo je intenzivnije u zapadnom dijelu toka rijeke Save nego u istočnom. Budući je kotar Kobaš u zapadnom dijelu toka rijeke Save njezino je korito bilo višlje nego u kotaru Brod. (*Geografija SR Hrvatske*, 3, (Zagreb, 1975), 212)

cima Psunja uvjetovao je manju ugroženost od čestih poplava rijeke Save. Naime, na ovom je području bilo nešto manje od polovice obradivih površina u brdskom području pa je bilo manje ugroženo od poplava.

U slavonskoj Posavini bilo je pod korovom nešto manje od $\frac{3}{10}$ neupotrebljivih livada. U kotaru Brod popisano je više od polovice takvih livada.³³ (tablice 7 i 8) Većina livada obraslih korovom popisana je u plavnom području, što znači da ove livade nisu bile obrađene zbog čestih poplava. (tablica 8)

U slavonskoj Posavini prostire se nešto više od $\frac{4}{5}$ livada dobre kvalitete u neplavnom području. Nešto veće površine livada dobre kvalitete popisane su u plavnom području kotara Kobaš (nešto više od $\frac{1}{4}$ površina). Livade osrednje kvalitete te livade nepoznate kvalitete zastupljenije su u plavnom području. Isto tako bilo je u plavnom području nešto manje od $\frac{19}{20}$ (94,25%) livada loše kvalitete. Na području kotara Kobaš sve loše livade prostirale su se u plavnom području, a u plavnom području kotara Brod bilo je više od $\frac{9}{10}$ takvih livada.³⁴ (tablica 6)

Na koji su način popisivači određivali kvalitetu livada? Moguće je da su popisivači pretpostavili da su na kvalitetu livada utjecale česte poplave rijeke Save. Međutim, u plavnom su području popisane relativno velike površine livada dobre kvalitete. Ova tvrdnja nužno upućuje na zaključak da su popisivači pokušali utvrditi kvalitetu livada. Vjerojatno su ispitivali stanovnike o kvaliteti pojedinih livada te su na temelju njihovih iskaza upisali njihovu kvalitetu. Nažalost, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi način određivanja kvalitete livada.

Na području slavonske Posavine livade dobre kvalitete činile su gotovo polovicu površina pod livadama te se može pretpostaviti da su postojali dobri preduvjeti za razvoj stočarstva. Naročito se to može reći za kotar Kobaš u kojemu su dobre livade zauzimale više od $\frac{3}{5}$ ukupne površine pod livadama. Nešto slabiji preduvjeti za razvoj stočarstva bili su na području kotara Brod gdje su livade dobre kvalitete zauzimale nešto manje od polovice površina pod livadama. (tablica 5) Razvoj stočarstva ometale su česte poplave rijeke Save. Izgradnjom nasipa u drugoj polovici 18. st.³⁵ smanjio se broj poplava što je dovelo do smanjenja površina neupotrebljivih livada.

³³ U slavonskoj je Posavini popisano 118 jutara livada obraslih korovom. U kotaru Brod bilo je 68 jutara takvih livada ili 57,63%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

³⁴ U plavnom području kotara Kobaš bilo je 120 jutara (100,00%), a u plavnom području kotara Brod 536 jutara livada loše kvalitete (93,06%). U neplavnom području kotara Brod je 40 jutara livada loše kvalitete (6,94%). (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

³⁵ Zlata Živaković-Kerže navodi da je 1763. god. generalbojnik Fridrich Ludwig grof Dönnhof, zapovjednik 7. brodske graničarske pukovnije pokušao izgraditi nasip na Savi, ali nije uspio. Kronika Franjevačkog samostana navodi da je 1770. god. vodostaj rijeke Save bio jako visok te je Sava probila nasip. Nasip je 1785. god. postojao od Broda na Savi do Brčkog, a do 1814. god. izgrađen je nasip od Orljave do Broda na Savi. (Zlata Živaković-Kerže, «Savski nasip u županjskom kotaru – stanje krajem 19. stoljeća», *Scrinia slavonsica I*, Godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest, (Slavonski Brod, 2001), 345 i *Kronika Franjevačkog samostana u Brodu na Savi I (1706.-1787.)*, (Slavonski Brod, 1995), 239)

2.3. Vinogradi. Na području slavonske Posavine vinogradi su zauzimali nešto manje od $\frac{1}{30}$ zemljišnih površina. U većini naselja ovog područja vinogradi su popisani na manjim površinama, ne većim od 20 jutara, a samo u nekoliko naselja na većim.³⁶

Vinogradarstvo u to vrijeme nije bilo jače razvijena gospodarska grana na ovom području iako su postojali vrlo povoljni geografski uvjeti za njezin razvoj.

3. Geografski preduvjeti za razvoj ratarstva

Područje slavonske Posavine leži na južnim obroncima Psunja i Dilja uz rijeku Savu. Na tom je području bilo popisano 9.076 jutara oranica³⁷ koje su činile nešto više od $\frac{2}{5}$ (42,91%) svih zemljišnih površina. Od toga je na području kotara Brod popisano 5.236 jutara oranica (57,69%), a preostale su bile na području kotara Kobaš. (tablica 1) Ako podijelimo veličinu površina pod oranicom s brojem kućanstava, proizlazi da je na području slavonske Posavine bilo 7,47 jutara oranica po kućanstvu. Na području kotara Brod površina oranica po kućanstvu (8,35 jutara po kućanstvu) bila je nešto veća nego na području kotara Kobaš (6,53 jutara).

U slavonskoj Posavini plodne oranice su zauzimale nešto više od $\frac{2}{5}$ ukupne površine svih oranica, srednje plodne nešto više od $\frac{1}{6}$, neplodne nešto više od $\frac{1}{16}$, a za nešto više od $\frac{1}{3}$ nema podataka o njihovoj plodnosti.³⁸ (tablica 9) Plodne su oranice zauzimale prilično velik udio oranica. Udio plodnih oranica bio bi i veći da je manji udio oranica za koje se ne znaju podaci o kvaliteti.

Popis Caraffine komisije daje zanimljive podatke o kvaliteti obradivih površina u kotarima Brod i Kobaš. Na području kotara Kobaš popisano je nešto više od $\frac{3}{5}$ plodnih oranica, a ostatak je bio u kotaru Brod. U kotaru Kobaš plodne su oranice činile nešto manje od $\frac{2}{3}$ svih oranica na tom području. Na području kotara Brod popisano više od $\frac{4}{5}$ oranica nepoznate kvalitete te $\frac{3}{4}$ svih oranica srednje kvalitete. Na ovom su području oranice nepoznate kvalitete činile nešto manje od polovice svih oranica na području

³⁶ U kotaru Kobaš u dva naselja (Okučani i Cernik) popisane su površine vinograda veće od 20 jutara, a u kotaru Brod bilo je četiri takva naselja (Klakar, Donja Bebrina, Klokočevik i Podvinje). (Mažuran, *Popis naselja*, 102, 105, 147, 154, 227 i 232)

³⁷ Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

³⁸ U slavonskoj Posavini bilo je 3.950 jutara plodnih oranica (43,52%), srednje plodnih 1.530 jutara (16,86%), neplodnih 586 jutara (6,46%) te za 3.010 jutara (33,16%) dokumenti ne donose podatke o plodnosti oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247) U radu «Struktura zemljišnih površina u Slavoniji 1698. godine» pogrešno sam zbrojio podatke o plodnosti oranica na području kotara Kobaš i Brod. (Vrbanus, «Struktura», 94, tablica 6)

kotara Brod.³⁹ (tablica 9) Na temelju ovih podataka može se pretpostaviti da su na području kotara Kobaš postojali bolji preduvjeti za razvoj ratarstva nego na području kotara Brod. Naročito se to može reći s obzirom na podatke o udjelu plodnih oranica u ova dva kotara.

Isto su tako zanimljivi podaci o rasprostranjenosti obradivih površina prema položaju naselja. U brdskom području slavonske Posavine bilo je nešto manje od $\frac{3}{10}$ svih oranica, a u ravničarskom nešto više od $\frac{7}{10}$. Naime, u brdskom području kotara Brod popisano je nešto više od $\frac{1}{6}$ oranica, a ostatak u ravničarskom. U brdskom dijelu kotara Kobaš bilo je nešto manje od polovice oranica, a u ravničarskom nešto više od polovice.⁴⁰

U brdskom dijelu slavonske Posavine plodne oranice činile su nešto manje od $\frac{3}{5}$ svih oranica na tom području, a u ravničarskom nešto manje od $\frac{2}{5}$.⁴¹ U brdskom dijelu kotara Brod plodne oranice činile su nešto više od $\frac{1}{5}$, a u ravničarskom nešto manje od $\frac{3}{10}$ ukupne površine na tom području. U brdskom području kotara Brod bilo je nešto manje od $\frac{1}{7}$ svih plodnih oranica na ovom području. Međutim, popisi Caraffine komisije ne donose podatke o kvaliteti oranica na području kotara Brod za gotovo polovicu obradivih površina pa bi udio plodnih oranica vjerojatno bio veći. S druge strane, u brdskom području kotara Kobaš bilo je više od $\frac{3}{4}$ plodnih oranica, a u ravničarskom tek nešto više od polovice svih oranica.⁴²

U brdskom dijelu kotara Brod neplodne oranice činile su nešto više od $\frac{1}{5}$ obradivih površina dok ih u ravničarskom dijelu gotovo nije ni bilo. U ravničarskom i brdskom dijelu kotara Kobaš neplodne oranice činile su tek nešto manje od $\frac{1}{10}$ svih obradivih površina.⁴³ (tablica 19)

³⁹ Na području kotara Kobaš zabilježeno je 2.480 jutara plodnih oranica, što je činilo 62,78% svih plodnih oranica u slavonskoj Posavini. Na području kotara Kobaš plodne oranice činile su 64,58% svih oranica na tom području. U kotaru Brod bilo 2.440 jutara oranica ili 81,06% za koje popisi ne donose podatke o njihovoj kvaliteti. U ovom je kotaru bilo 1.090 jutara oranica srednje plodnosti ili 71,24% svih oranica srednje plodnosti u slavonskoj Posavini. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁴⁰ U brdskom području slavonske Posavine zabilježeno je 2.680 jutara ili 29,53%, a u ravničarskom 6.396 jutara ili 70,47% svih oranica. U brdskom dijelu kotara Brod bilo je samo 900 jutara oranica ili 17,19%, a u ravničarskom 4.336 jutara ili 82,81% svih oranica. U brdskom dijelu kotara Kobaš popisano je 1.780 jutara ili 46,35%, a u ravničarskom 2.060 jutara ili 53,65% svih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁴¹ U brdskom području slavonske Posavine popisano je 1.570 jutara plodnih oranica ili 58,58%, a u ravničarskom 2.380 jutara ili 37,21%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁴² U brdskom dijelu kotara Brod bilo je samo 200 jutara plodnih oranica ili 22,22%, a u ravničarskom 1.270 jutara ili 29,29%. Na ovom je području bilo samo 13,61% svih plodnih oranica. U brdskom dijelu kotara Kobaš popisano je 1.370 jutara plodnih ili 76,96%, a u ravničarskom dijelu 1.110 jutara ili 53,88%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁴³ U brdskom dijelu kotara Brod bilo je 200 jutara neplodnih oranica ili 22,22%, a u ravničarskom samo 36 jutara ili 0,83% svih neplodnih oranica na ovom području. U brdskom području kotara Kobaš bilo 150 jutara neplodnih oranica (8,43%), a u ravničarskom 200 jutara (9,71%). (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

Postavlja se pitanje kako su popisivači određivali plodnost oranica i koliko su ti podaci točni. Naime, u vrijeme popisa nije bilo uređaja za određivanje plodnosti oranica. Vjerojatno su se popisivači informirali o plodnosti oranica istim načinom kao i u slučaju livada. Stanovništvo je vjerojatno oranice koje su slabije rodile smatralo neplodnim, a one koje su dobro rodile plodnim. Takvi se podaci mogu smatrati površnim, ali ne postoje pouzdaniji podaci za određivanje kvalitete oranica. Budući da stanovništvo krajem 17. i početkom 18. st. nije primjenjivalo agrotehničke mjere (gnojidba, navodnjavanje, odvodnjavanje i slično) te nije na taj način povećavalo plodnost svojih oranica, njihovi se podaci o plodnosti obradivih površina mogu smatrati relevantnim.

Na području slavonske Posavine podaci o kvaliteti bili su očekivani budući je kotar Brod većinom smješten u ravnici uz rijeku Savu, a tek manjim dijelom na obroncima Dilja. S druge strane kotar Kobaš prostirao se podjednako u ravnici uz rijeku Savu te na obroncima Pšunja. Razlike u smještaju ovih dvaju kotara uvjetovale su i razlike u kvaliteti oranica. Na temelju ovih iznesenih podataka može se zaključiti da su na području kotara Kobaš postojali vrlo dobri, možda i odlični, preduvjeti za razvoj ratarstva, a u kotaru Brod prilično slabi.

O razvijenosti ratarstva govore podaci o veličini te udjelu neupotrebljivih oranica. Na području slavonske Posavine neupotrebljivo je bilo nešto više od $\frac{2}{5}$ obradivih površina. Većina je takvih oranica neupotrebljiva zbog čestih poplava rijeke Save. Naime, nešto manje od $\frac{4}{5}$ neupotrebljivih oranica bilo je vrlo često poplavljeno, a ostatak je bio obrastao grmljem i šumama.⁴⁴ (tablica 10)

Na području slavonske Posavine bilo je plavljeno nešto više od $\frac{1}{3}$ oranica. Na tom je području plavljeno nešto manje od $\frac{2}{5}$ svih plodnih oranica koje su činile nešto manje od $\frac{1}{2}$ svih poplavljenih oranica. Na području kotara Brod bilo je više od $\frac{3}{5}$ svih poplavljenih oranica, a ostatak na području kotara Kobaš. U kotaru Brod plavljeno je nešto više od polovice plodnih oranica. Na području kotara Kobaš plavljeno je puno manje plodnih oranica koje su činile nešto više od $\frac{1}{4}$ svih plodnih oranica.⁴⁵ (tablice 10-18)

Na području slavonske Posavine obraslo je grmljem i šumama nešto više od $\frac{1}{5}$ obradivih površina. Većina površina obrasla je grmljem, a samo nešto manje od $\frac{2}{5}$ takvih površina obrastao je šumom i grmljem.⁴⁶ Vjerojatno su to

⁴⁴ U slavonskoj Posavini bilo je 4.006 jutara neupotrebljivih oranica ili 44,14% oranica. Od te je površine često poplavljeno 3.190 jutara oranica ili 79,63% neupotrebljivih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁴⁵ U slavonskoj Posavini bilo je 3.190 jutara oranica ili 35,15% jutara oranica obraslih grmljem, trnjem i šumom. Na tom je području poplavljeno 1.490 jutara plodnih oranica, što je činilo 37,72% svih plodnih oranica te 46,71% svih poplavljenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁴⁶ U selu Gundinci popisano je 300 jutara, a u selu Sapci 6 jutara oranica obraslih šumom i grmljem. (Mažuran, *Popis naselja*, 128 i 133)

bile mlade šume koje popisivači nisu smatrali pravim šumama jer bi ih popisali kao šume. Međutim, one su onemogućavale obradu tih površina bez njihovog iskrčivanja. Ove oranice vjerojatno nisu bile obrađivane duže vrijeme. Naime, da bi šuma izrasla potrebno je dvadesetak godina pa se može pretpostaviti da te oranice nisu obrađivane ni zadnjih godina osmanske vladavine. Sve takve površine bile su popisane u kotaru Brod gdje su činile nešto manje od $\frac{1}{6}$ svih oranica.⁴⁷ (tablice 13-15)

Iz svega se može zaključiti da su na području kotara Kobaš postojali dobri geografski preduvjeti za razvoj ratarstva, dok su na području kotara Brod bili vrlo slabi. Uzrok tome ne treba tražiti u udjelu plodnih oranica u oba kotara nego u udjelu plavljenih plodnih oranica. Naime, na području kotara Brod česte poplave onemogućavale su brži razvoj ratarstva. Naročito se to odnosi na činjenicu da je na području kotara Brod često plavljena polovica plodnih oranica. Može se reći da su na području kotara Brod bili nepovoljni geografski preduvjeti za razvoj ratarstva, ali ne zbog malog udjela plodnih oranica nego zbog položaja ovog kotara. Posljedice lošeg geografskog položaja (česte poplave) stanovništvo će početi rješavati u drugoj polovici 18. stoljeća te će se na ovom području stvoriti povoljni preduvjeti za razvoj ratarstva. Do tada će stanovništvo morati ulagati mnogo rada u obradu svojih oranica, a da neće biti veće koristi.

4. Materijalni preduvjeti za razvoj ratarstva

Krajem 17. i tijekom cijelog 18. stoljeća stanovništvo je obrađivalo oranice s 3 i 5 pari volova. Kućanstva bez dovoljnog broja volova, posuđivala su ih između sebe. Za obrađivanje svojih oranica nisu koristili konje i krave.⁴⁸ Na temelju ovih tvrdnji vidljivo je da je glavni preduvjet za razvoj ratarstva posjedovanje dovoljnog broja volova. Stoga je vrlo važno utvrditi brojnost volova po kućanstvu na području slavonske Posavine.⁴⁹

Nijedno kućanstvo u slavonskoj Posavini nije imalo dovoljno volova za samostalno uprezanje u plug. Naime, 500 kućanstava na ovom području nije imalo volova, a 497 ih je posjedovalo samo jednog vola. Na području slavonske Posavine ni jedno kućanstvo nije posjedovalo 3 ili 5 pari volova. Na

⁴⁷ U slavonskoj Posavini popisano je 816 jutara oranica obraslih korovom, grmljem i šumama ili 20,37%. Sve oranice neupotrebljive zbog korova zabilježene su u kotaru Brod. Ove su obradive površine činile 15,58% svih oranica u kotaru Brod. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-179)

⁴⁸ Jasna Čapo, *Vlastelinstvo Cernik - Gospodarstvene i demografske promjene na hrvatskome selu u kasnome feudalizmu*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Posebna izdanja, 16, (Zagreb, 1991), 44.

⁴⁹ U svom radu podijelio sam kućanstva prema posjedovanju vučne stoke. Na taj sam način dobio osam kategorija kućanstava. To su: kućanstva s konjem, volom, kravom (KVKr), s konjem i volom (KV), s konjem i kravom (KKr), kućanstva s konjem (K), s volom i kravom (VKr), s volom (V), s kravom (Kr) te kućanstva bez konja, volova i krava (bez KVKr).

cijelom području samo je 11 kućanstava posjedovalo 2 para volova.⁵⁰ Stoga većina kućanstva na ovom području nije imala nikakve preduvjete za kvalitetno obrađivanje svojih oranica.

Primijesimo li tvrdnju da je stanovništvo obrađivalo svoje oranice s 3 ili 5 pari volova dobit ćemo da je stanovništvu ovog područja za obradu 2.999 jutara trebalo 19 dana s 3 para volova, odnosno 31 dan s 5 pari volova. Na području kotara Brod stanovništvu je trebalo nešto manje vremena za obradu svojih oranica nego na području kotara Kobaš.⁵¹ (tablice 20-21) Pri tom treba uzeti u obzir da je stanovništvo na području kotara Kobaš obrađivalo dvostruko veću ukupnu površinu oranica nego na području kotara Brod, ali je posjedovalo tek neznatno veći broj volova.⁵²

Postavlja se pitanje kako je stanovništvo obrađivalo svoje oranice? Ako se prihvati tvrdnja da su kućanstva međusobno posuđivala volove, pitanje je kako je stanovništvo rješavalo ovaj problem u naseljima s manje od 3 para volova? Na području kotara Brod u polovici naselja bilo je manje od 3 para volova. Naime, u 16 naselja na ovom je području bilo je samo 27 volova što je jedva nešto više od $\frac{1}{14}$ svih volova. Međutim, stanovništvo u tim naseljima obrađivalo je nešto više od $\frac{1}{6}$ obrađenih oranica. Većina tih naselja bila je u neplavnom području, a samo je jedno bilo ugroženo čestim poplavama (selo Poljanci). Naime, ovih 15 naselja činilo je više od $\frac{3}{5}$ svih naselja u neplavnom području (62,50%), a posjedovala su jedva nešto manje od $\frac{1}{5}$ volova u neplavnom području. (tablica 22) Tako mali broj volova onemogućavao je brži razvoj ratarstva u ovom području jer je stanovništvu trebalo više vremena za obradu i ovolikih površina te nisu bili u mogućnosti iskoristiti povoljne geografske preduvjete za razvoj ratarstva. Povoljni geografski preduvjeti trebali su također omogućiti bržu akumulaciju materijalnih sredstava potrebnih za nabavu volova potrebnih za obradu oranica. Međutim, to se nije dogodilo. Koji su uzroci ovakvom procesu u neplavnom području kotara Brod? Nažalost, na ovo je pitanje nemoguće odgovoriti na ovom stupnju istraženosti. Naime, da bi se moglo odgovoriti trebali bismo znati kakvo je bilo socijalno stanje stanovništva u neplavnom području kotara

⁵⁰ Na temelju podataka iz popisa stanovništva iz 1698. god. može se zaključiti da više od $\frac{4}{5}$ kućanstava nije imalo preduvjeta za kvalitetno obrađivanje vlastitih oranica. Većina kućanstava bez volova (68,20%) živjela je na području kotara Brod. Na području kotara Brod čak $\frac{9}{10}$ kućanstava (90,11%) nije imalo nikakvih preduvjeta za kvalitetno obrađivanje oranica dok su na području kotara Kobaš preduvjeti za razvoj ratarstva bili nešto povoljniji budući da nešto manje od $\frac{3}{4}$ kućanstava (73,47%) nije imalo dovoljan broj volova za kvalitetnu obradu obradivih površina. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁵¹ Na području kotara Brod stanovništvu je za obradu 973,25 jutara trebalo 17 dana (3 para volova), odnosno 27 dana (5 pari volova). S druge strane na području kotara Kobaš stanovništvu je za obradu 2.025,75 jutara trebalo 20 dana (3 para volova) odnosno 33 dana (5 pari volova). (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁵² Na području kotara Kobaš stanovništvo je obrađivalo 2.025,75 jutara oranica, a posjedovalo je 614,5 volova. U kotaru Brod stanovništvo je zasijalo 973,25 jutara oranica, a imalo je 359 volova. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

Brod. Očito je da je ono bilo prilično loše o čemu svjedoči mali broj volova. Naime, da je stanovništvo imalo potrebna materijalna sredstva, može se sa sigurnošću tvrditi da bi kupili volove potrebne za obradu oranica. Budući da nisu imali potrebna materijalna sredstva, svoje su oranice obrađivali ručnim radom (motike), a možda i s kravama i konjima.

Na području kotara Brod živjelo je 341 kućanstvo bez volova. Na ovom je području od tog broja nešto manje od $\frac{3}{5}$ kućanstava posjedovalo druge vrste vučne stoke (konj i krava). Doduše, većina kućanstava posjedovala je kravu kao vučnu stoku, a tek je manji broj kućanstava imao samo konja ili i konja i kravu. (tablice 23-25)

Na području kotara Brod slična je situacija bila u plavnom i neplavnom području. Naime, u plavnom i neplavnom području nešto više od polovice kućanstava bez volova posjedovalo je konja ili krave. U plavnom području kotara Brod nešto više od $\frac{1}{5}$ svih kućanstava nije posjedovalo vučne stoke potrebne za kvalitetnu obradu vlastitih oranica. Slična je situacija u neplavnom području kotara Brod gdje nešto manje od $\frac{1}{4}$ svih kućanstava nije imalo nikakve preduvjete za kvalitetnu obradu vlastitih oranica. (tablice 26-27)

Nešto je bolja situacija bila na području kotara Kobaš, gdje je bilo 159 kućanstava bez volova. Međutim, više od $\frac{2}{3}$ takvih kućanstava (67,92%) posjedovalo je druge vrste vučne stoke (konji i krave). Većina takvih kućanstava imala je krave. (tablice 23-25)

Na plavnom području kotara Kobaš $\frac{3}{4}$ kućanstava bez volova posjedovalo je druge vrste vučne stoke, a u neplavnom nešto manje od $\frac{2}{3}$ kućanstava. U plavnom području kotara Kobaš nešto više od $\frac{1}{14}$ svih kućanstava nije posjedovalo volove potrebne za obradu vlastitih oranica, a u neplavnom nešto više od $\frac{1}{11}$. (tablice 26-27)

Na temelju ovih podataka može se zaključiti da su nešto bolji materijalni preduvjeti za razvoj ratarstva postojali u plavnom području. Ova tvrdnja naročito vrijedi za plavna područja kotara Brod. To je prilično iznenađujuće budući da bi se moglo očekivati da su bolji materijalni preduvjeti postojali u neplavnom području. Naime, u plavnom području česte poplave uništavale su ljetinu te su onemogućavale prikupljanje novčanih sredstava za pribavljanje volova potrebnih za obradu oranica, odnosno brži razvoj ratarstva. Očito je u plavnom području stanovništvo puno više vremena trošilo na obradu svojih oranica te su na taj način brže akumulirali materijalna sredstva potrebna za nabavu volova.

Postavlja se pitanje na koji su način kućanstva bez volova obrađivala svoje oranice? Naravno, postojala je mogućnost posudbe volova iz drugih naselja. No, upitno je koliko se to provodilo budući da su naselja bila međusobno dosta udaljena, a i volovi su se više trošili. Postavlja se pitanje zašto bi ih vlasnici posuđivali? Naročito vrijedi za ona kućanstva koja su posjedovala konje. Zašto bi netko posuđivao svoje volove nekome tko posjeduje konje? Naime, konji su se također mogli uprezati u plug te se moglo s njima orati.

Smatram da su stanovnici ovog području za obrađivanje oranica koristili i konje pa i krave. Oni koji ih nisu imali možda su ih i posuđivali, ali i obrađivali vlastite oranice ručno (motikom). Kućanstva koja su posuđivala volove tu su uslugu poslije vraćala manualnim radom na njihovim oranicama.

Iz podataka o obrađivanju oranica na području slavonske Posavine vidljivo je da su kućanstva bez volova obrađivala nešto manje od $\frac{1}{6}$ obrađivih površina.⁵³ Kućanstva bez volova u kotaru Brod obrađivala su nešto više od $\frac{1}{4}$ svih obrađenih površina, a na području kotara Kobaš nešto manje od $\frac{1}{9}$ oranica.⁵⁴ (tablice 28-30) Kućanstva bez volova obrađivala su na području slavonske Posavine prosječno nešto manje od 1 jutra (0,98 jutra) po kućanstvu, a manje od tog obrađivala su samo kućanstva bez vučne stoke (konja, vola i krave). Istovjetna situacija zabilježena je na području oba kotara. Kućanstva bez volova obrađivala su na području kotara Kobaš veću površinu oranica od kućanstava na području kotara Brod. Kućanstva bez volova obrađivala su puno manju površinu po kućanstvu od prosječne površine za cijeli kotar. (tablice 31-33)

Na području slavonske Posavine kućanstva bez volova obrađivala su veću površinu po kućanstvu u neplavnom području.⁵⁵ Ista je situacija bila u oba kotara. Međutim, na području kotara Brod puno je veća razlika u površini po kućanstvu između plavnog i neplavnog područja, negoli na području kotara Kobaš. Naime, u plavnom području kotara Brod kućanstva bez volova obrađivala su nešto veću površinu od 3 jutra, a u neplavnom nešto manje od jednog jutra po kućanstvu.⁵⁶ S druge strane, u plavnom dijelu kotara Kobaš kućanstva bez volova obrađivala su 1,38 jutara, a u neplavnom 1,44 jutra. U plavnom i neplavnom području slavonske Posavine kućanstva bez volova obrađivala su jednak udio oranica. U plavnom i neplavnom području kotara Kobaš ovakva su kućanstva obrađivala nešto više od $\frac{1}{10}$ svih obrađenih oranica.⁵⁷ U neplavnom području kotara Brod kućanstva bez volova obrađivala su nešto više nešto više od $\frac{1}{3}$ oranica, a u plavnom nešto manje od $\frac{1}{5}$ svih obrađenih oranica. (tablice 32-33)

⁵³ Kućanstva bez volova obrađivala su 491 jutro oranica ili 16,37% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁵⁴ Na području kotara Brod kućanstva bez volova obrađivala su 266,75 jutara oranica ili 27,40%, a na području kotara Kobaš 224,25 jutara ili 11,07% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁵⁵ U plavnim dijelovima slavonske Posavine kućanstva bez volova obrađivala su 0,92 jutra, a u neplavnim 1,03 jutra po kućanstvu. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁵⁶ U plavnom području kotara Brod kućanstva bez volova obrađivala su 0,76 jutara, a u neplavnom prosječno 0,99 jutara po kućanstvu. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁵⁷ U kotaru Kobaš kućanstva bez volova u plavnom području obrađivala su 11,75% oranica, a u neplavnom području 10,75% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

Na području slavonske Posavine 1698. god. nešto manje od $\frac{1}{6}$ kućanstava nije obrađivalo svoje oranice.⁵⁸ Na ovom području obrađivalo je nešto više od $\frac{1}{4}$ kućanstava do jednog jutra, gotovo polovica kućanstava od jednog do pet juara, nešto više od $\frac{1}{10}$ kućanstava od pet do deset jutara te nešto manje od 1% više od deset jutara vlastitih oranica.⁵⁹ (tablice 34-36)

Analizom ovih podataka po pojedinim kotarima dolazi se do vrlo zanimljivih podataka. Na području kotara Brod nešto manje od $\frac{1}{4}$ kućanstava nije imalo obrađenih oranica. Na ovom području nešto više od $\frac{1}{3}$ kućanstava obrađivalo je do jednog jutra oranice, a nešto manje od $\frac{2}{5}$ kućanstava od jednog do pet jutara.⁶⁰ Većina kućanstava obrađivala je male obradive površine. Naime, na ovom području nešto manje od $\frac{2}{3}$ kućanstava obrađivalo je manju površinu oranice od prosjeka za Slavoniju, a više od polovice kućanstava manju površinu od prosjeka za kotar Brod. (tablice 34-36)

S druge strane, na području kotara Kobaš tek nešto više od $\frac{1}{14}$ kućanstava nije imalo zasijanih površina. Na ovom području površinu do jednog jutra oranica obrađivalo je nešto više od $\frac{1}{7}$ kućanstava, više od polovice kućanstava od jednog do pet jutara, nešto manje od $\frac{1}{5}$ kućanstava od pet do deset jutara, a nešto više od 1% kućanstava obrađivalo je površinu veću od 10 jutara.⁶¹ (tablice 34-36)

Na području slavonske Posavine nešto više od $\frac{2}{5}$ svih kućanstava nije posjedovalo volove, a od toga nešto više od $\frac{1}{3}$ kućanstava nije obrađivala svoje oranice.⁶² Skoro $\frac{9}{10}$ kućanstava bez obrađenih površina nije imalo volove,⁶³ a nešto više od $\frac{1}{5}$ kućanstava bez volova nije posjedovalo nikakvu

⁵⁸ U svom radu podijelio sam kućanstva prema obradivim površinama u pet skupina. 1. skupinu činila su kućanstva bez obradivih površina, 2. kućanstva do jednog jutra oranice, 3. kućanstva s površinom od jedno do pet jutara, 4. kućanstva s površinom od pet do deset jutara i 5. kućanstva s više od deset jutara oranice.

⁵⁹ Na području slavonske Posavine 190 kućanstava nije obrađivalo svoje oranice, 309 kućanstava obrađivalo je do jednog jutra oranica, 585 kućanstava od jednog do pet jutara, 123 obitelji od pet do deset jutara te samo 8 kućanstava više od deset jutara ili u postotku 15,64% bez obrađenih površina, do jednog jutra 25,43%, od jednog do pet jutara 48,15%, od pet do deset jutara 10,12% te više od deset jutara 0,66% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶⁰ Na području kotara Brod 217 kućanstava obrađivalo je do jednog jutra oranica ili 34,61%, a 247 kućanstava od jednog do pet jutara oranica ili 39,39%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-179)

⁶¹ U kotaru Kobaš 44 kućanstva nije imalo obrađenih površina ili 7,48%, 92 kućanstva ili 15,65% obrađivalo je do jednog jutra, od jednog do pet jutara 338 kućanstava ili 57,48%, od pet do deset jutara 108 kućanstava ili 18,37%, a površinu veću od deset jutara oranica obrađivalo je 6 kućanstava ili 1,02%. (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

⁶² U slavonskoj Posavini 500 kućanstava nije posjedovalo volove ili 41,15% svih kućanstava. Od toga 169 kućanstava nije imalo obrađenih oranica ili 33,80% kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶³ U slavonskoj Posavini od 190 kućanstava bez obrađenih površina 169 kućanstava nije posjedovalo volove ili 88,95% kućanstava bez obrađenih površina. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

vučnu stoku.⁶⁴ Nešto je bolja situacija bila u kotaru Kobaš. Naime, na ovom području bilo je puno manje kućanstava bez volova koja nisu obrađivala svoje oranice. Međutim, u oba kotara više od polovice kućanstava bez zasijanih površina nije posjedovalo nikakve vučne stoke. Udio kućanstava bez vučne stoke bio je puno veći u kotaru Kobaš, nego u kotaru Brod.⁶⁵ Pritom ne treba zaboraviti brojnost tih kućanstava u oba kotara. Naime, na razvoj ratarstva u slavonskoj Posavini puno je veći utjecaj imao velik broj kućanstava bez zasijanih površina te velik broj kućanstava bez vučne stoke u kotaru Brod, negoli relativno mali te zanemarivi broj tih kućanstava na području kotara Kobaš. (tablica 37)

Na području slavonske Posavine nešto manje od $\frac{2}{3}$ kućanstava bez volova obrađivalo je oranice. Većina kućanstava bez volova obrađivala su površinu do jednog jutra. Međutim, većina takvih kućanstava posjedovala su kravu. Kućanstva bez vučne stoke činila su nešto više od $\frac{1}{3}$ kućanstava s obrađenom površinom do jednog jutra oranice.⁶⁶ Slične su prilike bile u oba kotara. Naime, u oba su kotara oko $\frac{2}{5}$ kućanstava bez volova obrađivala površinu do jednog jutra.⁶⁷ Nešto veći je udio takvih kućanstava bio na području kotara Brod. Također, u oba su kotara većina kućanstava bez volova posjedovala kravu te sijala površinu do jednog jutra oranice. (tablica 37)

Na području slavonske Posavine površinu od jednog do pet jutara obrađivalo je nešto manje od $\frac{1}{4}$ kućanstava bez volova. Ovoliku su površinu isto tako većinom obrađivala kućanstva s kravom te vrlo mali broj kućanstava bez vučne stoke.⁶⁸ Očito je da je površina od jednog do pet jutara oranice bila prevelika za kućanstva bez vučne stoke. U oba kotara podjednak broj kućanstava bez volova obrađivala su površinu od jednog do pet jutara, ali je njihov udio u ukupnom broju bio puno veći u kotaru Kobaš.⁶⁹ Površinu veću

⁶⁴ U slavonskoj Posavini 103 kućanstva bez volova nije imalo nikakve vučne stoke ili 20,6% kućanstava bez volova. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶⁵ Na području kotara Brod kućanstva bez ikakve vučne stoke činila su $\frac{4}{7}$ svih kućanstava bez volova, a u kotaru Kobaš takva su kućanstva činila $\frac{3}{4}$ svih kućanstava bez volova. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶⁶ U slavonskoj Posavini 331 kućanstvo bez volova ili 66,20% obrađivalo je svoje oranice. Od tog je broja 212 kućanstava obrađivalo površinu do jednog jutra. Više od polovice (54,25%) takvih kućanstava ili 115 kućanstava posjedovalo je kravu, a 77 kućanstava ili 36,32% nije imalo nikakve vučne stoke. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶⁷ U kotaru Kobaš 63 kućanstva bez volova ili 39,62% svih kućanstava bez volova obrađivalo je do jednog jutra, a u kotaru Brod bilo je 149 takvih kućanstava ili 43,70%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶⁸ Na području slavonske Posavine 117 kućanstava bez volova ili 23,40% takvih kućanstava obrađivalo je od jednog do pet jutara oranica. Od toga je broja 67 takvih kućanstava posjedovalo kravu, a tek ih neznatni broj nije posjedovao nikakve vučne stoke. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁶⁹ U kotaru Brod 58 kućanstava bez volova obrađivalo je površinu od jednog do pet jutara, a u kotaru Kobaš 59 kućanstava. Na području kotara Brod udio kućanstava koja su obrađivala od jednog do pet jutara bio je 17,01%, a na području kotara Kobaš 37,11% kućanstava bez vučne stoke. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

od pet jutara obrađivao je zanemariv broj kućanstava bez volova,⁷⁰ koja su posjedovala konja i kravu. (tablica 37) Stoga se može zaključiti da je veća površina od pet jutara oranica bila prevelika za kućanstva bez volova, odnosno da ju ona nisu bila sposobna obraditi. Međutim, povećanje veličine obrađenih površina dovelo je do povećanja udjela broja kućanstava s volovima. To je razumljivo budući su za obradu većih površina oranica potrebni volovi s kojima su kućanstva s volovima mogla puno kvalitetnije obraditi i veće površine oranica.

Važne podatke daje proučavanje utjecaja položaja naselja i vučne stoke na obrađivanje oranica. U slavonskoj Posavini oko $\frac{3}{10}$ svih kućanstava živjelo je u brdskom, a preostalih oko $\frac{7}{10}$ kućanstva u ravničarskom dijelu, što znači da je ravničarski dio bio bolje naseljen.⁷¹ To je i razumljivo budući da se veći dio slavonske Posavine prostire u ravnici uz Savu, a samo manji dio na obroncima Psunja i Dilja. Zanimljivi podaci dobiju se iz analize udjela obrađivih površina prema položaju naselja. Naime, u brdskom području slavonske Posavine obrađene površine nije imalo nešto više od $\frac{1}{20}$, a u ravničarskom nešto manje od $\frac{1}{5}$ kućanstava.⁷² U brdskim predjelima ovog područja volove nije posjedovalo oko $\frac{3}{10}$, a u ravničarskim nešto manje od polovice kućanstava. U brdskom dijelu kućanstva bez vučne stoke činila su nešto više od $\frac{1}{3}$ kućanstava bez volova, a u ravničarskom nešto više od $\frac{2}{5}$.⁷³ (tablice 38-39)

U ravničarskom području slavonske Posavine živjelo je više od $\frac{3}{4}$ svih kućanstava bez volova te više od $\frac{4}{5}$ svih kućanstava bez vučne stoke. Naročito se to odnosi na ravničarski dio kotara Brod gdje je bilo nastanjeno nešto više od $\frac{3}{5}$ svih kućanstava bez volova od čega je nešto više od $\frac{2}{5}$ kućanstava bez vučne stoke. Za razliku od toga u ravničarskom području

⁷⁰ Na području slavonske Posavine veću površinu od pet jutara obrađivala su samo dva kućanstva bez volova, po jedno u svakom kotaru. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁷¹ U ravničarskom dijelu slavonske Posavine živjelo je 850, a u brdskom 365 kućanstava. U ravničarskom dijelu slavonske Posavine živjelo je prosječno nešto više od 22 kućanstva (22,37), a u brdskom samo nešto više od 10 kućanstava (10,43) po naselju. Ovakvi rezultati su se mogli očekivati budući da su u ravničarskom dijelu ovog područja najveća naselja imala više od 60 kućanstava, a u brdskom nešto više od 30 kućanstava. Naročito je to vidljivo u kotaru Brod gdje u naseljima brdskog dijela ne živi više od 20 kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁷² U brdskom dijelu slavonske Posavine 21 kućanstvo ili 5,75% nije imalo obrađenih površina, a u ravničarskom 169 kućanstava ili 19,88% svih kućanstava na ovom području. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁷³ U brdskom dijelu slavonske Posavine 113 kućanstava nije posjedovalo volove ili 30,04% svih kućanstava. Od tog broja 39 kućanstava nije posjedovalo vučnu stoku ili 34,51% kućanstava bez volova. U ravničarskom dijelu bilo je 387 kućanstava bez volova ili 45,53% svih kućanstava. U ovom području bilo je 159 kućanstava bez vučne stoke ili 41,09%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

kotara Kobaš nešto manje od $\frac{1}{3}$ kućanstava nije posjedovalo volove, a od tog je bez vučne stoke nešto više od $\frac{3}{10}$ kućanstava.⁷⁴ (tablice 38-39)

U brdskom dijelu kotara Brod $\frac{3}{5}$ kućanstava nije posjedovalo volove, od toga je bez vučne stoke bilo više od $\frac{1}{3}$ kućanstava. U brdskom području kotara Kobaš takvih je kućanstava bilo puno manje. Na tom je području živjela $\frac{1}{5}$ kućanstava bez volova, od čega je nešto više od $\frac{1}{3}$ bilo bez vučne stoke.⁷⁵ (tablice 38-39)

U ravničarskom dijelu slavonske Posavine bili su puno slabiji preduvjeti za razvoj ratarstva, negoli u brdskom. To je naročito vidljivo iz podataka o brojnosti kućanstava bez vučne stoke budući su takva kućanstva u brdskom dijelu činila nešto više od $\frac{1}{7}$, a u ravničarskom nešto manje od $\frac{2}{5}$ svih kućanstava.⁷⁶ Međutim, nešto veći udio kućanstava bez vučne stoke imao je puno manje negativan utjecaj na razvoj ratarstva u ravničarskom, negoli u brdskom dijelu budući je ravničarski dio bio je puno bolje naseljen.

Također vidljivo je da je za povećanje veličine zasijanih površina izuzetno važno posjedovanje dovoljnog broja volova. No, za razvoj ratarstva važni su također i geografski preduvjeti (plodnost oranica, položaj naselja i slično). Naime, razvoj ratarstva u ravničarskom području otežan je čestim poplavama rijeke Save, a u brdskom konfiguracijom terena.

Stanovništvo u naseljima ugroženima čestim poplavama vjerojatno je gubilo vjeru u smisao vlastitog rada budući su im česte poplave odnosile trud, a nisu imali nikakve mogućnosti popraviti svoj položaj. Naime, malobrojno stanovništvo nije moglo samo izgraditi nasip te im je za ovako veliku aktivnost bila potrebna pomoć državnih institucija. Nažalost, krajem 17. st., odnosno neposredno nakon završetka rata između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva državne institucije nisu imale ni želje, a ni sredstava za tako velike zahvate. Isto tako stanovništvo tih naselja nakon uništenja ljetine nije moglo prikupiti dovoljno sredstava za nabavu potrebnih volova.

⁷⁴ U ravničarskom dijelu slavonske Posavine živjelo je 387 kućanstava bez volova ili 77,40% svih kućanstava bez volova. Također, na ovom području živjelo je 159 kućanstava bez vučne stoke ili 80,30% svih kućanstava bez vučne stoke. U ravničarskom dijelu kotara Brod bilo je 281 kućanstvo bez volova ili 56,20% svih kućanstava bez volova. Također, na ovom području živjelo je 126 kućanstava bez vučne stoke, što je činilo 44,84% kućanstava bez volova. U ravničarskom dijelu kotara Kobaš bilo je 106 kućanstava bez volova ili 32,82%. Na ovom području živjelo je 33 kućanstva bez vučne stoke ili 31,13% kućanstava bez volova na ovom području. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁷⁵ U brdskom dijelu kotara Brod bilo je 60 kućanstava bez volova ili 60% svih kućanstava na ovom području. U brdskom dijelu kotara Kobaš popisano je 53 ili 20% svih kućanstava bez volova na tom području. U brdskom dijelu kotara Brod kućanstva bez vučne stoke činila su 35,00%, a u brdskom dijelu kotara Kobaš 31,13% svih kućanstava bez volova. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁷⁶ U brdskom dijelu slavonske Posavine bilo je 51 kućanstvo bez vučne stoke, a u ravničarskom 147 kućanstava. Kućanstva bez vučne stoke činila su u brdskom području 13,97%, a u ravničarskom 17,29% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

Međutim, analiza brojnosti kućanstava s vučnom stokom i veličine zasijanih površina pokazuje da je stanovništvo bez volova u plavnom području pokušavalo obraditi vlastite oranice te osigurati prehranjivanje svojih kućanstava, odnosno prikupljanje sredstava za nabavu volova potrebnih za kvalitetniju obradu.

S druge je strane, u brdskim dijelovima, zbog konfiguracije terena, potreban veći broj volova za kvalitetniju obradu. Stanovništvo bez volova u tom je području imalo vjerojatno prilične probleme prilikom obrade oranica. Naročito se to odnosi na kućanstva bez ikakve vučne stoke. Međutim, stanovništvo je usprkos svemu obrađivalo značajne obradive površine, naročito u kotaru Kobaš. Iz toga bi se moglo zaključiti da je stanovništvo ulagalo priličan trud u obradi svojih oranica. U brdskom području taj se trud puno više isplatio te je osiguravao prehranu vlastitih ukućana te prikupljanje materijalnih sredstva za nabavu volova.

5. Udio obrađenosti i veličina obrađenih površina - pokazatelj razvijenosti ratarstva u slavonskoj Posavini

Već je prije rečeno da je na području slavonske Posavine 1698. god. bilo 9.076 jutara oranica od kojih je bilo obrađeno oko $\frac{1}{3}$ površine.⁷⁷ Međutim, obradive površine nisu bile jednomjerno obrađene na cijelome području. Na području kotara Kobaš stanovništvo je obrađivalo više od polovice svih obradivih površina, a na području kotara Brod manje od $\frac{1}{5}$ oranica. (tablica 40) Stanovništvo tadašnje Slavonije obrađivalo je nešto više od $\frac{1}{5}$ obradivih površina.⁷⁸ Kotar Kobaš je bio jedini kotar u Slavoniji u kojem je 1698. god. bilo obrađivano više od polovice oranica.⁷⁹ S druge strane, u kotaru Brod stanovništvo je obrađivalo manji udio obradivih površina od prosjeka za Slavoniju.⁸⁰

⁷⁷ U slavonskoj Posavini popisano je 9.076 jutara oranica. Od toga je bilo obrađeno 2.999 jutara ili 33,04%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁷⁸ U Slavoniji je stanovništvo obrađivalo 22,05% svih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 47-555)

⁷⁹ U kotaru Brod bilo je 5.236 jutara oranica od kojih je obrađeno 973,25 jutara ili 18,59%. U kotaru Kobaš bilo je 3.840 jutara oranica, a obrađeno je 2.025,75 jutara ili 52,75%. (Mažuran, *Popis naselja*, 47-555 i Vrbanus, «Struktura», 86-87 i tablica 8)

⁸⁰ U Slavoniji su manji udio obrađenosti od prosjeka za Slavoniju imali okrug Vukovar (12,58%), Erdut (8,01%), Kaptol (20,33%), Orahovica (8,62%) i grad Osijek (2,11%). Za grad Osijek je razumljivo budući da se radi u gradskom naselju u kojemu se stanovništvo više bavilo obrtom i trgovinom, negoli ratarstvom. (Mažuran, *Popis naselja*, 47-76, 361-371 i 386-433; Ive Mažuran, «Popis stanovništva i njegove imovine u Osijeku 1737. godine», *Anali Zavoda za znanstveni rad JAZU u Osijeku*, 2, (Osijek, 1982 i 1983), 129-132 i Vrbanus, «Struktura», 86-87 i tablica 8)

Na području slavonske Posavine udio obrađenosti obradivih površina bio je veći u plavnom području gdje je stanovništvo obrađivalo nešto manje od $\frac{2}{5}$ svih oranica, a u neplavnom nešto više od $\frac{3}{10}$ svih obradivih površina. Ovakvo stanje bilo je u oba kotara premda je razlika između udjela obrađenosti u kotaru Kobaš bila neznatna, a u kotaru Brod puno veća.⁸¹ (tablica 41) Koji su uzroci ovakvom stanju?

Moglo bi se pretpostaviti da je stanovništvo u neplavnom području više obrađivalo svoje oranice. To se i dogodilo, ali je na tom području popisano i više obradivih površina pa je time i udio obrađenosti manji. Doduše, u plavnom dijelu kotara Brod stanovništvo je obrađivalo više obradivih površina što je i razumljivo budući da je na tom području živjelo više kućanstava. S druge strane, u neplavnom području kotara Brod stanovništvo je obrađivalo 120 jutara oranica manje. (tablica 41) Kako je moguće da stanovništvo u plavnom području obrađuje više obradivih površina? Treba imati na umu da je na tom području bilo nastanjeno nešto više kućanstava, negoli u neplavnom području kotara Brod. Može se pretpostaviti da je stanovništvo u plavnom području uza sve nevolje (česte poplave, malobrojnost volova i slično) ulagalo puno više energije u obradi svojih oranica.

U brdskom dijelu slavonske Posavine udio obrađenosti bio je nešto veći od $\frac{2}{5}$ obradivih površina, a u ravničarskom nešto manji od $\frac{3}{10}$.⁸² Analiza udjela obradivosti po pojedinim kotarima pokazuje puno manje razlike između ravničarskog i brdskog dijela u oba kotara.⁸³ Doduše, u brdskom dijelu kotara Brod bilo je popisano samo 900 jutara obradivih površina što je gotovo pet puta manja površina (481,78%), negoli u ravničarskom. Ovo je razumljivo budući da se veći dio kotara Brod prostirao u ravnici, a tek manji dio na obroncima Dilja.⁸⁴ Situacija je bila posve drugačija u kotaru Kobaš gdje je popisana podjednaka površina oranica u oba dijela. Za razliku od kotara Brod, kotar Kobaš prostirao se podjednako i u ravnici i na obroncima Psnja.⁸⁵

Na temelju udjela obrađenosti u brdskom području oba kotara može se zaključiti da je stanovništvo ulagalo više truda u obradu svojih oranica. Na to ukazuje i podatak o veličini obrađenih površina po kućanstvu u ravničarskom

⁸¹ U kotaru Kobaš udio obrađenosti u plavnom području bio je 52,86%, a u neplavnom 52,70%. S druge strane, u plavnom dijelu kotara Brod stanovništvo je obrađivalo nešto manje od $\frac{2}{7}$ obradivih površina (28,13%), a u neplavnom jedva nešto više od $\frac{1}{8}$ svih oranica (12,93%). (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁸² U brdskom dijelu slavonske Posavine bilo je 2.680 jutara oranica, a obrađivano je 1.127,5 jutara ili 42,07%. U ravničarskom području popisano je 6.396 jutara oranica od kojih je bilo obrađeno 1.871,5 jutro ili 29,26%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁸³ U brdskom dijelu kotara Brod stanovništvo je obrađivalo 19,83%, a u ravničarskom 18,33% oranica. U ravničarskom području kotara Kobaš stanovništvo je obrađivalo 52,27%, a u brdskom 53,31% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

⁸⁴ Mažuran, *Popis naselja*, 99-179.

⁸⁵ Mažuran, *Popis naselja*, 180-247.

i brdskom dijelu. Pri tom ne treba zaboraviti da je, zbog konfiguracije terena, obrađivanje oranica u brdima bilo puno teže, negoli u ravnici, što je vidljivo i iz podataka o veličini obrađenih oranica u svakom kotaru. U brdskom području kotara Brod stanovništvo je obrađivalo gotovo 41 puta manju površinu oranica nego u ravničarskom, dok su u kotaru Kobaš bile obrađiva-ne podjednake obradive površine u ravničarskom i u brdskom dijelu. Doduše, u ravničarskom dijelu česte poplave ometale su povećanje zasijanih površina te stanovništvo nije moglo iskoristiti činjenicu da su se oranice ovdje puno lakše obrađivale. (tablica 42)

6. Veličina obrađenih površina i veličina obrađenih površina po kućanstvu

U slavonskoj Posavini stanovništvo je zasijalo 1698. god. 2.999 jutara oranica. Od te je površine na području kotara Brod bilo obrađeno nešto manje od $\frac{1}{3}$, a u kotaru Kobaš nešto više od $\frac{2}{3}$ oranica.⁸⁶ (tablica 40) Na području kotara Kobaš zasijana je dvostruko veća površina nego na području kotara Brod što je razumljivo s obzirom na veliku razliku udjela obrađenosti oranica u tim kotarima.

U neplavnom području slavonske Posavine stanovništvo je obradilo nešto manje od $\frac{3}{5}$ oranica, a ostatak na plavnom.⁸⁷ U neplavnom području kotara Kobaš obrađivano je dvostruko više obradivih površina, nego u plavnom.⁸⁸ Međutim, u kotaru Brod stanovništvo je obrađivalo veće površine u plavnom području. (tablice 41 i 46)

Može se pretpostaviti da je stanovništvo plavnih područja kotara Brod nastojalo obraditi što veću površinu kako bi popravilo vlastite ekonomske prilike. U tom su kotaru poplave ugrožavale 16 naselja, što je činilo nešto manje od polovice svih naselja u kojima je živjelo više od polovice kućanstava. Neka od tih naselja bila su prilično velika te su imala i više od 50 kućanstava.⁸⁹ Sva su ova naselja bila smještena u ravničarskom području kotara Brod. U njima je bilo popisano više od $\frac{2}{5}$ svih obradivih površina u ravničarskom dijelu. U ovim je naseljima bilo obrađeno više od $\frac{2}{3}$ obrađenih oranica u ravničarskom području kotara Brod. Stanovništvo plavljenih

⁸⁶ Na području kotara Brod obrađivano je 973,25 jutara ili 32,45%, a u kotaru Kobaš 2.025,75 jutara ili 67,55% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁸⁷ U neplavnom području kotara slavonske Posavine stanovništvo je obrađivalo 1.795 jutara oranica ili 59,85% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁸⁸ U nepoplavljenom području kotara Kobaš stanovništvo je obrađivalo 1.370,25 jutara, a u poplavljenom 655,5 jutara. (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

⁸⁹ Na području kotara Brod bilo je 34 naselja od kojih je 16 bilo vrlo često ugrožavano čestim izlivanjem rijeke Save. U tih 16 naselja ili 47,06% svih naselja na ovom području živjelo je 335 kućanstava ili 53,43% svih kućanstava. U kotaru Brod često su ugrožena poplavama sela Prnjavor, Kopanica i Sibinj. U selu Prnjavor živjelo je 69 kućanstava, Kopanici 65 te u Sibinju 69 kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 118-125 i 173-177)

naselja kotara Kobaš obrađivalo je nešto više od $\frac{3}{5}$ svih obrađenih oranica u ravničarskom dijelu ovog kotara.⁹⁰

Iz svega proizlazi da je stanovništvo u plavnim područjima oba kotara pokušavalo obraditi što više obradivih površina te na taj način popraviti svoj ekonomski položaj. Ovaj je zaključak potpuno razumljiv budući da je ovo stanovništvo u borbi za opstanak pokazalo veću žilavost, negoli ono u neplavnom području. Doduše, činjenica da su im obrađene površine vrlo često uništavale poplave, morala je vjerojatno vrlo negativno utjecati na njihovo psihičko stanje. Međutim, oni su očito svake godina nalazili novu snagu za ponovno obrađivanje svojih obradivih površina nadajući se da će ih mimoići poplave te da će uspjeti ubrati svoju ljetinu.

Stanovništvo ravničarskog dijela slavonske Posavine obrađivalo je više od $\frac{3}{5}$ svih obrađenih oranica. U kotaru Brod stanovništvo ravničarskog dijela obrađivalo je više od $\frac{4}{5}$ svih obrađenih oranica, a ostatak u brdskom. U ravničarskom i brdskom dijelu kotara Kobaš stanovništvo je obrađivalo podjednako obradivih površina.⁹¹ (tablica 42) Ova ujednačenost udjela zasijanih površina u ravničarskom i brdskom dijelu kotara Kobaš razumljiva je budući je ovaj kotar podjednako nastanjen u oba dijela.

Stanovništvo slavonske Posavine obrađivalo je nešto manje od 2,5 jutra oranice po kućanstvu.⁹² U slavonskoj Posavini obrađivana je najmanja prosječna površina po kućanstvu u tadašnjoj Slavoniji te puno manja površina po kućanstvu od prosječne površine u Slavoniji.⁹³ Koji je uzrok tako maloj površini obrađenih oranica po kućanstvu?

Odgovor na ovo pitanje daju podaci o veličini obrađenih površina. Na ovom području čak $\frac{1}{6}$ kućanstava nije imala obrađenih površina,⁹⁴ a nešto

⁹⁰ U plavnom području kotara Brod bilo je 1.950 jutara oranica ili 44,97% svih oranica u ravničarskom dijelu ovog kotara. U plavnom području stanovništvo je obrađivalo 548,50 jutara ili 69,02% svih obrađenih oranica u ravničarskom dijelu ovog kotara. U kotaru Kobaš stanovništvo u plavnom području obrađivalo je 655,5 jutara oranica ili 60,88% svih obrađenih oranica u ravničarskom dijelu ovog kotara. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁹¹ U ravničarskom području slavonske Posavine stanovništvo je obrađivalo 1.871,5 jutro oranica što je činilo 62,40% svih obrađenih površina. U ravničarskom dijelu kotara Brod kućanstva su obrađivala 794,75 jutara oranica ili 81,66%, a u brdskom 178,5 jutara ili 18,34% svih obrađenih oranica. U ravničarskom području kotara Kobaš stanovništvo je obrađivalo 1.076,75 jutara ili 53,15%, a u brdskom 949 jutara ili 46,85% svih obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁹² Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

⁹³ U Slavoniji je 1698. god. obrađivano 3,14 jutara po kućanstvu. Manju površinu po kućanstvu od te površine obrađivalo je stanovništvo u istočnoj Slavoniji (2,93), slavonskoj Podravini (2,72) i slavonskoj Posavini (2,47). Veća površina obrađivana je u Požeškoj kotlini (3,17) i zapadnoj Slavoniji (4,04). (Mažuran, *Popis naselja*, 47-555 i Mažuran, «Popis stanovništva», 129-132)

⁹⁴ U slavonskoj Posavini bilo je 190 kućanstava bez obrađenih površina ili 15,64% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

više od $\frac{1}{4}$ svih kućanstava obrađivalo je do jednog jutra oranice.⁹⁵ U slavonskoj Posavini nešto manje od $\frac{1}{2}$ svih kućanstava obrađivalo je od jednog do pet jutara.⁹⁶ Na ovom području površinu od pet do deset jutara obrađivih površina obrađivalo je nešto više od $\frac{1}{10}$ kućanstava, dok je više od deset jutara zasijalo manje od 1% svih kućanstava.⁹⁷ (tablice 34 i 36)

Ni u jednom drugom manjem geografskom području⁹⁸ Slavonije⁹⁹ nije utvrđen tako velik broj kućanstava bez obrađenih površina. Isto vrijedi i za kućanstva s obrađenom površinom do jednog jutra oranice.¹⁰⁰ Na ovom području površinu od jednog do pet jutara obrađivao je velik broj kućanstava, ali je u zapadnoj Slavoniji i Požeškoj kotlini bilo više takvih kućanstava.¹⁰¹ Površine veće od pet jutara oranice većinom su obrađivane na području zapadne Slavonije i Požeške kotline.¹⁰² Isto vrijedi i za kućanstva s više od deset jutara obrađene oranice. U slavonskoj Posavini živio je zanemariv broj takvih kućanstava.¹⁰³

Iz ovih je podataka vidljiv uzrok male površine obrađenih oranica po kućanstvu. Naime, na području slavonske Posavine nešto manje od $\frac{1}{6}$ kućanstava nije obrađivao vlastite oranice. U svim drugim geografskim područji-

⁹⁵ Na području slavonske Posavine površinu do jednog jutra oranica obrađivalo je 309 kućanstava ili 25,43% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁹⁶ U slavonskoj Posavini površinu od jednog do pet jutara oranica obrađivalo je 585 kućanstava ili 48,15% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁹⁷ Na području slavonske Posavine površinu od pet do deset jutara obrađivalo je 123 kućanstva ili 10,12% svih kućanstava, a površinu veću od deset jutara osam kućanstava ili 0,66% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

⁹⁸ Područje Slavonije sam podijelio na pet manjih geografskih područja. To su istočna Slavonija, slavonska Podravina, slavonska Posavina, Požeška kotlina i zapadna Slavonija. U istočnu Slavoniju uvrstio sam okruge Vukovar i Erdut; u slavonsku Podravinu kotar Orahovica i grad Osijek; u slavonsku Posavinu kotare Brod i Kobaš; u Požeškoj kotlini su grad Požega te vojvodakluke Pleternica, Gradište, Kutjevo, Kamensko, Brestovac, Kaptol i Velika), a u zapadnoj Slavoniji okruge Mala Vlačka, Stupčanica, Subocka i Kraljeva Velika.

⁹⁹ U istočnoj Slavoniji samo 16 kućanstava nije imalo obrađenih površina, u slavonskoj Podravini 117, u Požeškoj kotlini 135 te u zapadnoj Slavoniji 167 kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 47-555 i Mažuran, «Popis stanovništva», 129-132)

¹⁰⁰ Mažuran, *Popis naselja*, 47-555.

¹⁰¹ U Požeškoj kotlini površinu od jednog do pet jutara obrađivalo je 813, a u zapadnoj Slavoniji 649 kućanstava. Slavonska je Posavina s 585 kućanstava bila na trećem mjestu po broju kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-385 i 434-555 i Mažuran, «Popis stanovništva», 129-132)

¹⁰² U zapadnoj Slavoniji je površinu od pet do deset jutara obrađivalo 311 kućanstava ili 48,06% svih kućanstava. U Požeškoj kotlini 171 kućanstvo ili 26,43% svih kućanstava. Slavonska je Posavina bila na trećem mjestu po broju takvih kućanstava. U zapadnoj je Slavoniji $\frac{1}{5}$ kućanstava (22,99%) obrađivala ovaliku površinu, a u Požeškoj kotlini $\frac{1}{8}$ (13,27%). (Mažuran, *Popis naselja*, 99-385 i 434-555 te Mažuran, «Popis stanovništva», 129-132)

¹⁰³ U zapadnoj Slavoniji takva su kućanstva činila 4,73% svih kućanstava na tom području, u Požeškoj kotlini 1,77%, a u istočnoj Slavoniji 3,77% kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-385 i 434-555 te Mažuran, «Popis stanovništva», 129-132)

ma, izuzev slavonske Podravine, udio kućanstava bez obrađenih površina bio je manji od udjela u slavonskoj Posavini.¹⁰⁴ Manju površinu oranica od prosječne površine u Slavoniji (3,14 jutara) obrađivalo je u slavonskoj Posavini nešto više od $\frac{4}{7}$ svih kućanstava. Većina takvih kućanstava živjela je u kotaru Brod gdje su činili nešto manje od $\frac{2}{3}$ svih kućanstava. U kotaru Kobaš takvih je kućanstava bilo nešto manje od polovice svih kućanstava. Međutim, na ovom području većina kućanstava obrađivala je veću površinu od prosječne površine za Slavoniju, što je dalo i veću prosječnu površinu oranice od ondašnjeg prosjeka.¹⁰⁵

Uzroci razlike u veličini prosječne površine po kućanstvu između kotara Brod i Kobaš mogu se lako objasniti analizom strukture kućanstava prema veličini obrađenih oranica u ova dva kotara. Na području kotara Brod popisani su najveći broj kućanstava bez obrađenih površina¹⁰⁶ te kućanstava s površinom do jednog jutra oranica.¹⁰⁷ Na području kotara Kobaš bilo je relativno malo kućanstava bez obrađenih površina i kućanstava s površinom do jednog jutra.¹⁰⁸ (tablice 34 i 36)

S druge strane u kotaru Kobaš više je kućanstava obrađivalo površinu od jednog do pet jutara nego u kotaru Brod.¹⁰⁹ Na području kotara Brod većina ovakvih kućanstava obrađivala je površinu do dva jutra, a u kotaru Kobaš između tri i četiri jutra oranice.¹¹⁰ Još je veća razlika kod kategorije kućanstava koja su obrađivala od pet do deset jutara. Naime, preko $\frac{6}{7}$ kućanstava na području kotara Kobaš obrađivalo je površinu od pet do deset jutara, a

¹⁰⁴ U istočnoj Slavoniji bilo je samo nešto manje od $\frac{1}{20}$ (4,64%) kućanstava bez obrađenih oranica na tom području, u Požeškoj kotlini nešto više od $\frac{1}{10}$ (10,47%), u zapadnoj Slavoniji nešto manje od $\frac{1}{8}$ (12,34%), dok je u slavonskoj Podravini bilo čak nešto više od $\frac{1}{3}$ kućanstava bez obrađenih površina (33,43%) svih kućanstava na tom području. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-385 i 434-555 i Mažuran, «Popis stanovništva», 129-132)

¹⁰⁵ U slavonskoj Posavini površinu manju od prosječne površine po kućanstvu obrađivalo je 702 kućanstva ili 57,78% svih kućanstava. U kotaru Brod takvih je kućanstava bilo 416 ili 66,35%, a u kotaru Kobaš 286 ili 48,64% svih kućanstava na ovom području. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹⁰⁶ U kotaru Brod 146 kućanstava nije imalo obrađenih površina ili 23,40% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-179)

¹⁰⁷ U kotaru Brod površinu do jednog jutra obradive površine obrađivalo je 217 kućanstava ili 34,61%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹⁰⁸ U kotaru Kobaš bilo je 44 kućanstava bez obrađenih površina ili 7,48% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

¹⁰⁹ U kotaru Kobaš 338 kućanstava obrađivalo je od jednog do pet jutara oranica, a u kotaru Brod bilo je 247 takvih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹¹⁰ U kotaru Brod od 247 kućanstava s površinom od jednog do pet jutara, 126 kućanstava obrađivalo je površinu do dva jutra. Površinu do dva jutra na području kotara Kobaš obrađivalo je 108 kućanstava, a 230 kućanstava od dva do pet jutara. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

ostatak na području kotara Brod.¹¹¹ Na području kotaru Brod $\frac{2}{3}$ kućanstava obrađivalo je površinu od 6 jutara, a u kotaru Kobaš veću od 6 jutara. Oranicu veću od deset jutara većinom su obrađivala kućanstva na području kotara Kobaš.¹¹² (tablice 34-36) Jasno je da je na području kotara Brod stanovništvo obrađivalo tako malu površinu po kućanstvu kada je na ovom području tako velik udio kućanstava bez obrađenih površina i kućanstava s obrađenom površinom do jednog jutra. S druge strane na području kotara Kobaš udio ovakvih kućanstava puno je manji, a povećava se udio kućanstava s većim obradivim površinama. Naime, na području kotara Brod nešto više od $\frac{3}{5}$ svih kućanstava činila su kućanstva s površinom manjom od prosječne za ovaj kotar, a od toga su kućanstva bez obrađenih površina činila gotovo polovicu takvih kućanstava. S druge strane, na području kotara Kobaš takva su kućanstva činila nešto manje od $\frac{3}{5}$ svih kućanstava, ali svega nešto više od $\frac{1}{8}$ kućanstava nije imalo obrađenih površina.¹¹³

Stanovništvo je veće površine oranica po kućanstvu obrađivalo u brdskim područjima slavonske Posavine. Na tom je području obrađivano tek nešto više od tri jutra po kućanstva, a u ravničarskom tek nešto više od dva jutra oranice po kućanstvu. Uslijed velikih razlika u prosječnoj površini po kućanstvu između dva kotara bile su i velike razlike između ravničarskog i brdskog dijela ova dva kotara. U oba kotara stanovništvo je obrađivalo veću prosječnu površinu u brdskom dijelu.¹¹⁴ Ove razlike prouzročene su zbog različitih geografskih preduvjeta u ravničarskom i brdskom dijelu ovih dvaju kotara (česte poplave i konfiguracija terena).

8. Ratarske kulture u slavonskoj Posavini krajem 17. st.

Na području slavonske Posavine stanovništvo je obradilo 2.999 jutara. Od toga je pšenica zauzimala 2.590,75 jutara, zob 212,25 jutara i ječam 196

¹¹¹ U slavonskoj Posavini površinu od pet do deset jutara obrađivalo je 123 kućanstva ili 10,12% svih kućanstava. Od tog je broja u kotaru Kobaš živjelo 108, a u kotaru Brod 15 kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹¹² U kotaru Kobaš površinu veću od deset jutara obrađivalo je 6 kućanstava ili 1,02% svih kućanstava, a u kotaru Brod samo 2 kućanstva ili 0,32% svih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹¹³ Na području kotara Brod 381 kućanstvo imalo je površinu oranica manju od prosječne površine za ovaj kotar ili 60,77% svih kućanstava. Od toga 190 kućanstava nije imalo obradivih površina ili 49,87% takvih kućanstava. U kotaru Kobaš 330 kućanstava imalo je manju obrađenu površinu od prosječne za ovaj kotar ili 56,12% svih kućanstava. Međutim, samo 44 kućanstva nije obrađivalo svoje oranice ili 13,33% takvih kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹¹⁴ U brdskom dijelu slavonske Posavine stanovništvo je obrađivalo 3,09 jutara, a u ravničarskom 2,20 jutara po kućanstvu. Stanovništvo je u brdskom području kotara Kobaš obrađivalo 3,58 jutara, a u ravničarskom dijelu 3,33 jutra po kućanstvu. Stanovništvo u brdskom dijelu kotara Brod obrađivalo je 1,79 jutara, a u ravničarskom dijelu 1,51 jutara oranice po kućanstvu. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

jutara. Pšenica je činila nešto više od $\frac{6}{7}$ obrađenih površina, zob nešto manje od $\frac{1}{14}$ te ječam nešto više od $\frac{1}{16}$ obrađenih oranica.¹¹⁵ (tablice 44-45)

U slavonskoj Posavini pšenica je premoćno prevladavala, a zob i ječam zauzimali su samo manji dio obrađenih površina. Pšenica je u slavonskoj Posavini zauzimala puno veći udio obrađenih oranica, negoli u Slavoniji, dok su zob i ječam bili nešto zastupljeniji na području Slavonije nego u slavonskoj Posavini.¹¹⁶ Stanovništvo slavonske Posavine nije uzgajalo ostale ratarske kulture (kukuruz, proso i dr.), dok su ih u drugim dijelovima Slavonije uzgajali.¹¹⁷ Iz dokumenata nije moguće utvrditi uzroke ovakve rasprostranjenosti ratarskih kultura na ovom području.

Slične su prilike bile na području oba kotara. Doduše na području kotara Brod pšenica je zauzimala nešto manje od $\frac{9}{10}$ obrađenih oranica, a ostale ratarske kulture (ječam i zob) nešto više od $\frac{1}{10}$ zasijanih površina. Na području kotara Kobaš pšenica je bila nešto slabije zastupljena te je zauzimala nešto manje od $\frac{6}{7}$ zasijanih oranica.¹¹⁸ Ostale ratarske kulture (ječam i zob) zauzimale su nešto više od $\frac{1}{7}$ obrađenih površina. Na području kotara Brod zastupljeniji je bio ječam, a na području kotar Kobaš zob. (tablica 45)

Već je prije rečeno da je u slavonskoj Posavini prosječno bilo zasijano nešto manje od 2,5 jutra oranice. Od te je površine pšenica prosječno zauzimala nešto više od 2 jutra, a ječam i zob nešto manje od $\frac{1}{5}$ jutra obrađene oranice (tablica 47) što je razumljivo s obzirom na zastupljenost ratarskih kultura. Dok je pšenicu stanovništvo uzgajalo i na većim obradivim površinama, ječam i zob uzgajani su na vrlo malim površinama, a vrlo rijetko na površini većoj od jednog jutra.¹¹⁹

Na području kotara Brod stanovništvo je uzgajalo pšenicu i na većim obradivim površinama koje nisu bile veće od deset jutara, a u kotaru Kobaš ova je žitarica uzgajana i na većim obradivim površinama od deset jutara. U oba kotara ječam i zob zasijani su većinom na oranici od jednog jutra, a vrlo rijetko na većoj obradivoj površini. Na temelju podataka o razlici u brojnosti

¹¹⁵ Na području slavonske Posavine pšenica je zauzimala 86,39%, ječam 7,08% te zob 6,53% obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹¹⁶ U Slavoniji je pšenica zauzimala nešto manje od $\frac{2}{3}$ obrađenih površina (65,90%). (Mažuran, *Popis naselja*, 47-555)

¹¹⁷ Kukuruz je u Slavoniji zauzimao nešto više od $\frac{1}{20}$ obrađenih oranica (5,78%), a proso nešto manje od $\frac{1}{8}$ obrađenih oranica (12,06%). Kukuruz je naročito uzgajan na području Požeške kotline, a proso na području zapadne Slavonije. (Mažuran, *Popis naselja*, 47-555; Mažuran, «Popis stanovništva», 129-134 i Smičiklas, *Spomenici*, 61-67 i 72-85)

¹¹⁸ U kotaru Brod pšenica je zauzimala 88,36% obrađenih oranica, a ječam i zob 11,64%. U kotaru Kobaš pšenica se prostirala na 85,44%, a ječam i zob na 15,56% obrađenih površina. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹¹⁹ Ječam je uzgajalo na površini većoj od jednog jutra 12, a zob 25 kućanstava. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

kućanstava s većom obradivom površinom ječma i zobi može se zaključiti da su ove ratarske kulture bile zastupljenije na području kotara Kobaš, negoli na području kotara Brod.¹²⁰

Zastupljenost ratarskih kultura u plavnom i neplavnom području slavonske Posavine bila je približno jednaka. Doduše, udio zastupljenosti pšenice bio je nešto veći na plavnom području.¹²¹ Ječam je zastupljeniji u plavnom, a zob u neplavnom dijelu ovog područja.¹²² Stanovništvo je sijalo pšenicu na većoj obrađenoj površini po kućanstvu u plavnom području oba kotara.¹²³ Ječam je uzgajan na većoj površini po kućanstvu u plavnom dijelu, a zob u neplavnom. (tablica 47)

U plavnom i neplavnom području kotara Brod pšenica je bila nešto zastupljenija, negoli u kotaru Kobaš.¹²⁴ Isto tako, ječam je bio zastupljeniji od zobi.¹²⁵ U neplavnom području kotara Brod zob je bila nešto zastupljenija.¹²⁶ U kotaru Kobaš ječam je bio zastupljeniji u plavnim, a zob u neplavnim područjima.¹²⁷ (tablica 46)

U ravničarskom dijelu slavonske Posavine stanovništvo je sijalo veće površine pšenice i ječma, a u brdskom zobi. Pšenica je bila podjednako zastupljena u ravničarskom i brdskom dijelu.¹²⁸ U ravničarskom području

¹²⁰ Na području kotara Brod stanovništvo je zasijalo 83,5 jutara ječma i 29,75 jutara zobi, a na području kotara Kobaš 112,5 jutara ječma i 182,5 jutara zobi. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²¹ U plavnom području pšenica je zastupljena na 87,21% zasijanih površina, a u neplavnom na 85,84%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²² Ječam je u naseljima koja su ugroženim čestim poplavama zauzimao 8,89%, a u naseljima koja nisu ugroženima čestim poplavama 4,96% zasijanih površina. Zob je u plavnom području zauzimala 3,90%, a u neplavnom 9,21% obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²³ U plavnom području kotara Brod pšenica je uzgajana na 1,44 jutra po kućanstvu, a u kotaru Kobaš na 3,01 jutra po kućanstvu obrađenih oranica. U neplavnom području kotara Brod pšenica je uzgajana na 1,29 jutara po kućanstvu, a u kotaru Kobaš na 2,91 jutro po kućanstvu obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²⁴ U plavnom području kotara Brod pšenica je zauzimala 88,24% obrađenih površina, a u neplavnom na 88,52%. U plavnom području kotara Kobaš pšenica je zasijana na 86,35% obrađenih oranica, a u neplavnom na 85,00% obrađenih površina. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²⁵ U plavnom području kotara Brod ječam je zauzimao 9,94% obrađenih površina, a zob 1,82% obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²⁶ U neplavnom području kotara Brod zob je zauzimala 4,65% obrađenih oranica. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²⁷ Ječam je uzgajan na 0,28 jutara po kućanstvu u plavnom području kotara Kobaš, a zob na 0,36 jutara u neplavnom području kotara Kobaš. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹²⁸ U ravničarskom dijelu slavonske Posavine pšenica je zauzimala 86,95% obrađenih oranica, a u brdskom 85,45%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

slavonske Posavine bilo je zasijano više od $\frac{3}{5}$ površina pod ovom žitaricom.¹²⁹ (tablice 48-49)

Razlike između zastupljenosti ječma i zobi u ovim područjima bile su puno veće. Naime, ječam je u ravničarskom području slavonske Posavine zauzimao nešto više od $\frac{1}{12}$, a u brdskom tek nešto više od $\frac{1}{30}$ obrađenih površina. S druge strane, zob je u brdskom dijelu zasijana na nešto manje od $\frac{1}{9}$, a u ravničarskom na nešto manje od $\frac{1}{20}$ oranica.¹³⁰ U ravničarskom području ječmom je bilo zasijano više od $\frac{4}{5}$ obrađenih površina pod ovom kulturom. U brdskom je području zob bila zasijana na nešto manje od $\frac{3}{5}$ obrađenih oranica pod ovom žitaricom.¹³¹ (tablice 48-49)

U ravničarskom dijelu kotara Brod pšenica je zasijana na više od $\frac{4}{5}$ površina pod ovom žitaricom, a u kotaru Kobaš na nešto više od polovice obrađenih oranica pod ovom žitaricom.¹³² U ravničarskom dijelu kotara Brod ječam je zauzimao nešto više od $\frac{6}{7}$ obrađenih površina pod ovom žitaricom, a u kotaru Kobaš oko $\frac{3}{4}$ zasijanih površina pod ovom žitaricom.¹³³ U ravničarskom dijelu ječam je zauzimao između $\frac{1}{14}$ u kotaru Kobaš i $\frac{1}{11}$ u kotaru Brod obrađenih površina. U brdskom dijelu oba kotara ječam je bio slabije zastupljen te je zauzimao između nešto manje od $\frac{1}{30}$ i nešto manje od $\frac{1}{16}$ obrađenih oranica pod ovom žitaricom. (tablice 48-49)

U brdskom dijelu kotara Kobaš zob je zauzimala nešto više od $\frac{3}{5}$ svih oranica pod ovom žitaricom u slavonskoj Posavini. U ravničarskom dijelu kotara Brod zob je bila zasijana na nešto većoj površini, negoli u brdskom.¹³⁴ U brdskom dijelu kotara Kobaš ova je žitarica zauzimala nešto manje od $\frac{1}{8}$,

¹²⁹ U ravničarskom dijelu slavonske Posavine pšenica je zauzimala 1.627,25 jutara ili 62,81%, a u brdskom dijelu 963,50 jutara ili 37,19% svih površina pod ovom žitaricom. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹³⁰ U ravničarskom dijelu slavonske Posavine ječam je zauzimao 8,39% obrađenih površina pod ovom kulturom, a u brdskom 3,46%. U brdskom dijelu slavonske Posavine zob je zasijana na 11,09% obrađenih oranica, a u ravničarskom 4,66%. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹³¹ U ravničarskom dijelu slavonske Posavine pod ječmom je bilo 157 jutara oranica ili 80,10% svih površina pod ovom žitaricom. U brdskom dijelu ovog područja zob je zauzimala 125 jutara oranica ili 58,89% svih oranica pod ovom ratarskom kulturom. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹³² U ravničarskom dijelu kotara Brod pšenica je zasijana na 703 jutra ili 81,74%, a u kotaru Kobaš na 924,25 jutara ili 53,40% svih površina pod ovom žitaricom. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹³³ U ravničarskom području kotara Brod ječam se prostirao na 72,5 jutra ili 86,82%, a u kotaru Kobaš na 84,5 jutra ili 75,11% svih oranica pod ovom žitaricom. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

¹³⁴ U brdskom dijelu kotara Kobaš zob je zauzimala 114,5 jutara oranica ili 63,39% svih oranica pod ovom žitaricom. Također, u ovom području pod ovom je ratarskom kulturom bilo zasijano 62,74% svih oranica pod ovom žitaricom u slavonskoj Posavini. U ravničarskom dijelu kotara Brod bilo je 19,25 jutara ili 64,71%, a u brdskom 10,5 jutara ili 35,29% svih oranica pod ovom žitaricom na ovom području. (Mažuran, *Popis naselja*, 99-247)

a u brdskom dijelu kotara Brod $\frac{1}{17}$ obrađenih površina. Ova je ratarska kultura zauzimala puno manji udio obrađenih površina u ravničarskom području oba kotara. U ravničarskom dijelu kotara Brod zob je činila nešto manje od $\frac{1}{40}$, a u ravničarskom području kotara Kobaš nešto više od $\frac{1}{16}$ površine. (tablice 48-49)

Pšenica je u brdskim dijelovima slavonske Posavine sijana na nešto manje od $2\frac{2}{3}$ jutra, a u ravničarskom na oko dva jutra. Stanovništvo je u brdskom području kotara Brod sijalo prosječno ovu žitaricu na nešto više od $1\frac{1}{2}$ jutra, a u ravničarskom na $1\frac{1}{3}$ jutra. U brdskom dijelu kotara Kobaš pšenica je bila zasijana na nešto više od tri jutra oranica po kućanstvu, a u ravničarskom na manje od tri jutra. (tablica 50)

U ravničarskom području slavonske Posavine ječam je bio uzgajana na nešto manje od $\frac{1}{5}$ jutra po kućanstvu, a u brdskom na nešto više od $\frac{1}{10}$ jutra po kućanstvu. U brdskom dijelu oba kotara ova je ratarska kultura uzgajana na jednakoj površini po kućanstvu, a u ravničarskom dijelu kotara Kobaš na oko $\frac{1}{4}$ jutra po kućanstvu te u ravničarskom dijelu kotara Brod oko $\frac{1}{7}$ jutra po kućanstvu. (tablica 50) Iznenaduje relativno velika površina ječma po kućanstvu u ravničarskom dijelu kotara Kobaš. U ravničarskom dijelu kotara Kobaš ovu je žitaricu sijalo tripot više kućanstava, negoli u brdskom.¹³⁵ Također, u ovom je području više kućanstava sijalo površinu veću od jednog jutra.

U brdskom dijelu slavonske Posavine zob je sijana na oko $\frac{1}{3}$ jutra, a u ravničarskom na samo $\frac{1}{10}$ jutra po kućanstvu. U kotaru Brod ova je ratarska kultura uzgajana na prilično maloj prosječnoj površini oranice te se prosječna površina kretala od oko $\frac{1}{10}$ jutra u brdskom području do $\frac{1}{25}$ jutra u ravničarskom. U brdskom dijelu kotara Kobaš stanovništvo je prosječno sijalo zob na nešto manje od pola jutra, a u ravničarskom nešto više od $\frac{1}{5}$ jutra po kućanstvu. (tablica 50) Iznenaduje i podatak o veličini prosječne površine zobi u brdskom dijelu kotara Kobaš. U brdskom je području zob na svojim oranicama sijalo 98 kućanstava, a u ravničarskom 65. Međutim, u brdskom dijelu kotara Kobaš ovu je žitaricu na površini većoj od jednog jutra sijalo 17 kućanstava, a u ravničarskom samo osam. Iz ovih podataka proizlazi razlika u prosječnoj površini zobi u kotaru Kobaš.

8. Zaključak

Slavonska Posavina smještena je na lijevoj obali rijeke Save na južnim obroncima Psunja i Dilja. Veći dio obradivih površina bio je smješten u ravnici uz Savu gdje je bio izložen čestim poplavama koje su onemogućavale obradu gotovo polovice oranica tog područja. Ovo naročito vrijedi za područje kotara Brod. U ovom su području postojali dobri preduvjeti za razvoj

¹³⁵ U ravničarskom području kotara Kobaš ječam je sijalo 87 kućanstava, a u brdskom 29. (Mažuran, *Popis naselja*, 180-247)

ratarstva o čemu svjedoči više od $\frac{2}{5}$ plodnih oranica te samo nešto manje od $\frac{1}{10}$ neplodnih. Ovo posebno vrijedi za područje kotara Kobaš gdje je plodno bilo skoro $\frac{2}{3}$ oranica. Nažalost, česte poplave u ravničarskim dijelovima onemogućavale su brži razvoj ratarstva premda je stanovništvo u poplavljenim područjima ulagalo velike napore u obradi svojih oranica i popravljajući vlastitog ekonomskog položaja.

Stanovništvo je obrađivalo oranice s volovima. Međutim, stanovništvo je na ovom području imalo vrlo malo volova. Naime, više od $\frac{2}{5}$ svih kućanstava na ovom području nije imalo vlastitih volova, a od tog broja nešto manje od $\frac{2}{5}$ nije imalo nikakve vučne stoke. Situacija je bila puno lošija u kotaru Brod gdje više od polovice kućanstava nije posjedovalo volove. Nešto je bolja situacija bila na području kotara Kobaš. Međutim, kućanstva bez volova također su obrađivala znatnije obradive površine. Na taj su način nastojali poboljšati svoj materijalni položaj i pribaviti materijalna sredstva potrebna za nabavu volova, ali česte poplave u ravničarskom dijelu onemogućavale su njihove pokušaje.

U slavonskoj je Posavini bilo obrađeno 2.999 jutara oranica što je iznosilo nešto više od $\frac{1}{3}$ svih obradivih površina. Na ovom je području udio obrađenosti bio puno veći od tadašnjeg prosjeka za Slavoniju. Ovako relativno visok udio obrađenosti posljedica je vrlo visokog udjela obrađenosti u kotaru Kobaš gdje je bilo obrađivano više od polovice svih obradivih površina. Stanovništvo ovog područja obrađivalo je 2,47 jutara po kućanstvu što je bilo manje od prosječne površine za Slavoniju (3,14 jutara po kućanstvu). Ovako mala površina obrađenih oranica po kućanstvu prouzročena je vrlo malom prosječnom obrađenom površinom u kotaru Brod (1,55 jutara po kućanstvu).

Stanovništvo je u slavonskoj Posavini uzgajalo pšenicu, ječam i zob, ali nije uzgajalo proso i kukuruz. Pšenica je bila najzastupljenija ratarska kultura na ovom području. Ova je žitarica zauzimala nešto više od $\frac{6}{7}$, a ječam i zob nešto manje od $\frac{1}{7}$ svih obrađenih površina. Pšenica i ječam bili su zastupljeniji u ravničarskom dijelu, a zob u brdskom.

Ratarstvo bi bilo jače da je na obalama rijeke Save bio izgrađen nasip. Izgradnja nasipa ubrzat će razvoj ratarstva jer će onemogućiti česta izlivanje rijeke Save i uništavanje ljetine. Prodajom viška svojih ratarskih proizvoda stanovništvo će doći do materijalnih sredstava s kojima će moći nabaviti volove. Nažalost, proteći će cijela prva polovica 18. st. dok ne bude izgrađen nasip na rijeci Savi.

STRUKTURA ZEMLJIŠNIH POVRŠINA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 1

ZEMLJIŠNE POVRŠINE	SLAVONSKA POSAVINA (u jutrima)			SLAVONSKA POSAVINA (%)			SLAVONSKA POSAVINA (%)		
	BROD	KOBAŠ	UKUPNO	BROD	KOBAŠ	UKUPNO	BROD	KOBAŠ	UKUPNO
ORANICE	5.236	3.840	9.076	41,56	43,76	42,46	57,69	42,31	100,00
LIVADE	1.382	992	2.374	10,97	11,31	11,11	58,21	41,79	100,00
VINOGRADI	362	301	663	2,87	3,43	3,10	54,60	45,40	100,00
ŠUME	5.620	3.642	9.262	44,60	41,50	43,33	60,68	39,32	100,00
UKUPNO	12.600	8.775	21.375	100,00	100,00	100,00	58,95	41,05	100,00

STRUKTURA ŠUMA PREMA DRVNIM VRSTAMA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 2

(u jutrima)

ZEMLJIŠNE POVRŠINE	SLAVONSKA POSAVINA (u jutrima)			SLAVONSKA POSAVINA (%)			SLAVONSKA POSAVINA (%)		
	BROD	KOBAŠ	UKUPNO	BROD	KOBAŠ	UKUPNO	BROD	KOBAŠ	UKUPNO
ŠUME HRASTA	1.829	1.032	2.861	32,54	28,34	30,89	63,93	36,07	100,00
MIJEŠANE ŠUME HRASTA S DRUGIM VRSTAMA	1.602	2.055	3.657	28,51	56,43	39,48	43,81	56,19	100,00
ŠUME BUKVE, TISE, JOHE, JELE I DRUGIH VRSTA TE MIJEŠANE ŠUME TIH VRSTA	1.834	425	2.259	32,63	11,67	24,39	81,19	18,81	100,00
NEPOZNATO	355	130	485	6,32	3,57	5,24	73,20	26,80	100,00
UKUPNO	5.620	3.642	9.262	100,00	100,00	100,00	60,68	39,32	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

STRUKTURA ŠUMA PREMA DRVNIM VRSTAMA I UGROŽENOSTI OD
POPLAVA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 3

(u jutrima)

ZEMLJIŠNE POVRŠINE	SLAVONSKA POSAVINA								
	BROD			KOBAS			SLAVONSKA POSAVINA		
	PLAVNO PODRUČJE	NEPLAVNO PODRUČJE	UKUPNO	PLAVNO PODRUČJE	NEPLAVNO PODRUČJE	UKUPNO	PLAVNO PODRUČJE	NEPLAVNO PODRUČJE	UKUPNO
ŠUME HRASTA	230	1.599	1.829	260	770	1.032	490	2.371	2.861
MJEŠANE ŠUME HRASTA S DRUGIM VRSTAMA	382	1.220	1.602	720	1.335	2.055	1.102	2.555	3.657
ŠUME BUKVE, TISE, JOHE, JELE I DRUGIH VRSTA TE MJEŠANE ŠUME TIH VRSTA	944	890	1.834		425	425	944	1.315	2.259
NEPOZNATO	15	340	355	50	80	130	65	420	485
UKUPNO	1.671	3.949	5.620	1.030	2.612	3.642	2.701	6.561	9.262

UDIO ŠUMA PREMA DRVNIM VRSTAMA I UGROŽENOSTI OD POPLAVA U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 4

(u postocima)

ZEMLJIŠNE POVRŠINE	SLAVONSKA POSAVINA								
	BROD			KOBAS			SLAVONSKA POSAVINA		
	PLAVNO PODRUČJE	NEPLAVNO PODRUČJE	UKUPNO	PLAVNO PODRUČJE	NEPLAVNO PODRUČJE	UKUPNO	PLAVNO PODRUČJE	NEPLAVNO PODRUČJE	UKUPNO
ŠUME HRASTA	12,58	87,42	100,00	25,19	74,81	100,00	17,13	82,87	100,00
MJEŠANE ŠUME HRASTA S DRUGIM VRSTAMA	23,85	76,15	100,00	35,04	64,96	100,00	30,13	69,87	100,00
ŠUME BUKVE, TISE, JOHE, JELE I DRUGIH VRSTA TE MJEŠANE ŠUME TIH VRSTA	51,47	48,53	100,00		100,00	100,00	41,79	58,21	100,00
NEPOZNATO	4,23	95,77	100,00	38,46	61,54	100,00	13,40	86,60	100,00
UKUPNO	29,73	70,27	100,00	28,28	71,72	100,00	29,16	70,84	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

STRUKTURA LIVADA PREMA PLODNOSTI
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 5

(u jutrima)

LIVADE	SLAVONSKA POSAVINA					
	BROD (u jutrima)	KOBAŠ (u jutrima)	UKUPNO (u jutrima)	BROD (%)	KOBAŠ (%)	UKUPNO (%)
DOBRE	567	610	1.177	41,03	61,49	49,58
OSREDNJE	5	182	187	0,36	18,35	7,88
LOŠE	576	120	696	41,68	12,10	29,32
NEPOZNATO	234	80	314	16,93	8,06	13,22
UKUPNO	1.382	992	2.374	100,00	100,00	100,00

STRUKTURA LIVADA PREMA PLODNOSTI I UGROŽENOSTI OD POPLAVA
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 6

(u jutrima)

KATEGORIJE NASELJA		DOBRE	OSREDNJE	LOŠE	NEPOZNATO	UKUPNO	DOBRE	OSREDNJE	LOŠE	NEPOZNATO	UKUPNO
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	70		536	65	671	12,35	0,00	93,06	27,78	48,55
	NEPLAVNO PODRUČJE	497	5	40	169	711	87,65	100,00	6,94	72,22	51,45
	UKUPNO	567	5	576	234	1.382	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
KOTAR KOBAŠ	PLAVNO PODRUČJE	155		120	20	295	25,41	0,00	100,00	25,00	29,74
	NEPLAVNO PODRUČJE	455	182		60	697	74,59	100,00	0,00	75,00	70,26
	UKUPNO	610	182	120	80	992	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	225		656	85	966	19,12	0,00	94,25	27,07	40,69
	NEPLAVNO PODRUČJE	952	187	40	229	1.408	80,88	100,00	5,75	72,93	59,31
	UKUPNO	1.177	187	696	314	2.374	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

STRUKTURA LIVADA PREMA UREĐENOSTI
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 7

LIVADE	SLAVONSKA POSAVINA					
	BROD (u jutrima)	KOBAŠ (u jutrima)	<i>UKUPNO</i> (u jutrima)	BROD (%)	KOBAŠ (%)	<i>UKUPNO</i> (%)
POPLAVLJENE	276		276	80,23		67,98
MOČVARNO		12	12		19,35	2,96
OBRASLE GRMLJEM I TRSKOM	68	50	118	19,77	80,65	29,06
<i>UKUPNO</i>	344	62	411	100,00	100,00	100,00

STRUKTURA LIVADA PREMA UREĐENOSTI I UGROŽENOSTI OD
POPLAVA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 8

(u jutrima)

KATEGORIJE NASELJA		POPLAVLJENE	MOČVARNO	OBRASLE GRMLJEM I TRSKOM	<i>UKUPNO</i>	POPLAVLJENE	MOČVARNO	OBRASLE GRMLJEM I TRSKOM	<i>UKUPNO</i>
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	276		35	311	100,00		51,47	90,41
	NEPLAVNO PODRUČJE			33	33	0,00		49,53	9,59
	UKUPNO	276		68	344	100,00		100,00	100,00
KOTAR KOBAŠ	PLAVNO PODRUČJE			30	30		0,00	60,00	48,39
	NEPLAVNO PODRUČJE		12	20	32		100,00	40,00	51,61
	UKUPNO		12	50	62		100,00	100,00	100,00
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	276		65	341	100,00		55,08	83,99
	NEPLAVNO PODRUČJE		12	53	65		100,00	44,92	16,01
	UKUPNO	276	12	118	406	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

STRUKTURA ORANICA PREMA PLODNOSTI
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 9

ORANICE	SLAVONSKA POSAVINA								
	BROD	KOBAŠ	UKUPNO (u jutrima)	BROD	KOBAŠ	UKUPNO (u jutrima)	BROD	KOBAŠ	UKUPNO (%)
PLODNE	1.470	2.480	3.950	28,07	64,58	43,52	37,22	62,78	100,00
SREDNJE PLODNE	1.090	440	1.530	20,82	11,46	16,86	71,24	28,76	100,00
NEPLODNE	236	350	586	4,51	9,12	6,46	40,27	59,73	100,00
NEPOZNATO	2.440	570	3.010	46,60	14,84	33,16	81,06	18,94	100,00
UKUPNO	5.236	3.840	9.076	100,00	100,00	100,00	57,69	42,31	100,00

STRUKTURA ORANICA PREMA UREĐENOSTI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 10

(u jutrima)

UREĐENOST ORANICA	KOTAR BROD				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	UKUPNO
POPLAVLJENE	1.490	210	30	1.460	3.190
OBRASLE GRMLJEM I ŠUMOM	60		106	650	816
NEPOZNATO	2.400	1.320	450	900	5.070
UKUPNO	3.950	1.530	586	3.010	9.076

UDIO ORANICA PREMA UREĐENOSTI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 11

(u postocima)

UREĐENOST ORANICA	SLAVONSKA POSAVINA				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	UKUPNO
POPLAVLJENE	37,72	13,73	5,12	48,51	35,15
OBRASLE GRMLJEM I ŠUMOM	1,52		18,09	21,59	8,99
NEPOZNATO	60,76	86,27	76,79	29,90	55,86
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

UDIO ORANICA PREMA UREĐENOSTI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 12

(u postocima)

UREĐENOST ORANICA	SLAVONSKA POSAVINA				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	46,71	6,58	0,94	45,77	100,00
OBRASLE GRMLJEM I ŠUMOM	7,35		12,99	79,66	100,00
NEPOZNATO	47,34	26,03	8,88	17,75	100,00
UKUPNO	43,52	16,86	6,46	33,16	100,00

STRUKTURA ORANICA PREMA UREĐENOSTI U KOTARU BROD

Tablica 13

(u jutrima)

UREĐENOST ORANICA	KOTAR BROD				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	830	150	30	940	1.950
OBRASLE GRMLJEM I ŠUMOM	60		106	650	816
NEPOZNATO	580	940	100	850	2.470
UKUPNO	1.470	1.090	236	2.440	5.236

UDIO ORANICA PREMA UREĐENOSTI U KOTARU BROD

Tablica 14

(u postocima)

UREĐENOST ORANICA	KOTAR BROD				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	56,46	13,76	12,71	38,52	37,24
OBRASLE GRMLJEM I ŠUMOM	4,08		44,92	26,64	15,59
NEPOZNATO	39,46	86,24	42,37	34,84	47,17
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-179.

UDIO ORANICA PREMA UREĐENOSTI U KOTARU BROD

Tablica 15

(u postocima)

UREĐENOST ORANICA	KOTAR BROD				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	42,56	7,69	1,54	48,21	100,00
OBRASLE GRMLJEM I ŠUMOM	7,35		12,99	79,66	100,00
NEPOZNATO	23,48	38,06	4,05	34,41	100,00
UKUPNO	28,07	20,82	4,51	46,60	100,00

STRUKTURA ORANICA
PREMA UREĐENOSTI U KOTARU Kobaš

Tablica 16

(u jutrima)

UREĐENOST ORANICA	KOTAR Kobaš				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	660	60		520	1.240
NEPOZNATO	1.820	380	350	50	2.600
UKUPNO	2.480	440	350	570	3.840

UDIO ORANICA PREMA UREĐENOSTI U KOTARU Kobaš

Tablica 17

UREĐENOST ORANICA	KOTAR Kobaš				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	26,61	13,64		91,23	32,29
NEPOZNATO	73,39	86,36	100,00	8,77	67,71
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

UDIO ORANICA PREMA UREĐENOSTI U
KOTARU Kobaš

Tablica 18

UREĐENOST ORANICA	KOTAR Kobaš				
	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
POPLAVLJENE	53,23	4,84		41,93	<i>100,00</i>
NEPOZNATO	70,00	14,62	13,46	1,92	<i>100,00</i>
<i>UKUPNO</i>	<i>64,58</i>	<i>11,46</i>	<i>9,12</i>	<i>14,84</i>	<i>100,00</i>

STRUKTURA ORANICA PREMA PLOĐNOSTI I POLOŽAJU NASELJA
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 19

(u jutrima)

KATEGORIJE NASELJA		PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>	PLODNE	SREDNJE PLODNE	NEPLODNE	NEPOZNATO	<i>UKUPNO</i>
		KOTAR BROS	BRDSKO PODRUČJE	200	100	200	400	<i>900</i>	22,22	11,11	22,22
RAVNIČARSKO PODRUČJE	1.270		990	36	2.040	<i>4.336</i>	29,29	22,83	0,83	47,05	<i>100,00</i>
<i>UKUPNO</i>	<i>1.470</i>		<i>1.090</i>	<i>236</i>	<i>2.440</i>	<i>5.236</i>	<i>28,07</i>	<i>20,82</i>	<i>4,51</i>	<i>46,60</i>	<i>100,00</i>
KOTAR Kobaš	BRDSKO PODRUČJE	1.370	260	150		<i>1.780</i>	76,96	14,61	8,43		<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1.110	180	200	570	<i>2.060</i>	53,88	8,74	9,71	27,67	<i>100,00</i>
	<i>UKUPNO</i>	<i>2.480</i>	<i>440</i>	<i>350</i>	<i>570</i>	<i>3.840</i>	<i>64,58</i>	<i>11,48</i>	<i>9,12</i>	<i>14,84</i>	<i>100,00</i>
SLAVONSKA POSAVINA	BRDSKO PODRUČJE	1.570	360	350	400	<i>2.680</i>	58,58	13,43	13,06	14,93	<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	2.380	1.170	236	2.610	<i>6.396</i>	37,21	18,29	3,69	40,81	<i>100,00</i>
	<i>UKUPNO</i>	<i>3.950</i>	<i>1.530</i>	<i>586</i>	<i>3.010</i>	<i>9.076</i>	<i>43,52</i>	<i>16,86</i>	<i>6,46</i>	<i>33,16</i>	<i>100,00</i>

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

BROJ VOLOVA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 20

SLAVONSKA POSAVINA	BROJNOST VOLOVA PO KUĆANSTVU						
	0	1	1,5	2	3	4	<i>UKUPNO</i>
KOTAR BROD	341	224		55	3	4	<i>627</i>
KOTAR KOBAŠ	159	273	1	132	16	7	<i>588</i>
<i>UKUPNO</i>	<i>500</i>	<i>497</i>	<i>1</i>	<i>187</i>	<i>19</i>	<i>11</i>	<i>1.215</i>

POTREBNI DANI ZA OBRADU ORANICA
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 21

SLAVONSKA POSAVINA	BROJ VOLOVA	BROJ PLUGOVA (3PARA)	BROJ PLUGOVA (5 PARI)	POTREBNI DANI ZA OBRADU ORANICA (3 PARA)	POTREBNI DANI ZA OBRADU ORANICA (5 PARA)
KOTAR BROD	359,0	59,83	35,9	16,27	27,11
KOTAR KOBAŠ	614,5	102,33	61,4	19,80	32,99
<i>UKUPNO</i>	<i>973,5</i>	<i>162,17</i>	<i>97,3</i>	<i>18,49</i>	<i>30,82</i>

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

**BROJ DANA POTREBNIH ZA OBRADU ORANICA
U SLAVONSKOJ POSAVINI**

Tablica 22

KATEGORIJA NASELJA		BROJ VOLOVA	BROJ PLUGOVA (3PARA)	BROJ PLUGOVA (5 PARU)	POTREBNI DANI ZA OBRADU ORANICA (3 PARA)	POTREBNI DANI ZA OBRADU ORANICA (5 PARU)
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	224	37,33	22,40	14,92	24,87
	NEPLAVNO PODRUČJE	135	22,50	13,50	18,50	30,83
	UKUPNO	359	59,83	35,90	16,27	27,11
KOTAR Kobaš	PLAVNO PODRUČJE	192	32,00	19,20	20,48	34,14
	NEPLAVNO PODRUČJE	422	70,33	42,20	19,48	32,47
	UKUPNO	614	102,33	61,40	19,80	32,99
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	416	69,33	41,60	17,49	29,15
	NEPLAVNO PODRUČJE	557	92,83	55,70	19,24	32,07
	UKUPNO	973	162,17	97,3	18,49	30,82

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

**BROJ KUĆANSTAVA S VUČNOM STOKOM
U SLAVONSKOJ POSAVINI**

Tablica 23

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA							
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr
KOTAR BROD	91	4	25	13	167	24	156	147
KOTAR KOBAŠ	186	10	17	5	214	19	86	51
UKUPNO	277	14	42	18	381	43	242	198

**UDIO BROJA KUĆANSTAVA S VUČNOM STOKOM
U SLAVONSKOJ POSAVINI**

Tablica 24

(u postocima)

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA							
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr
KOTAR BROD	32,85	28,57	59,52	72,22	43,83	55,81	64,46	74,24
KOTAR KOBAŠ	67,15	71,43	40,48	27,78	56,17	44,19	35,54	25,76
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

**UDIO BROJNOSTI VUČNE STOKE
U SLAVONSKOJ POSAVINI**

Tablica 25

(u postocima)

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA							
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr
KOTAR BROD	14,51	0,64	3,99	2,07	26,63	3,83	24,88	23,45
KOTAR KOBAŠ	31,63	1,70	2,89	0,85	36,40	3,23	14,63	8,67
UKUPNO	22,80	1,15	3,45	1,48	31,36	3,54	19,92	16,30

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

**BROJNOST VUČNE STOKE U SLAVONSKOJ POSAVINI
PREMA UGROŽENOSTI OD POPLAVE**

Tablica 26

KATEGORIJA NASELJA		KUĆANSTVA								UKUPNO
		s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	
KOTAR BROT	PLAVNO PODRUČJE	58	2	13	6	102	13	66	75	335
	NEPLAVNO PODRUČJE	33	2	12	7	65	11	90	72	292
	UKUPNO	91	4	25	13	167	24	156	147	627
KOTAR Kobaš	PLAVNO PODRUČJE	48	1	7	1	79	4	34	14	188
	NEPLAVNO PODRUČJE	138	9	10	4	135	15	52	37	400
	UKUPNO	186	10	17	5	214	19	86	51	588
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	106	3	20	7	181	17	100	89	523
	NEPLAVNO PODRUČJE	171	11	22	11	200	26	142	109	692
	UKUPNO	277	14	42	18	381	43	242	198	1.215

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

UDIO BROJNOSTI VUČNE STOKE U SLAVONSKOJ POSAVINI
PREMA UGROŽENOSTI OD POPLAVE

Tablica 27

KATEGORIJA NASELJA		KUĆANSTVA								UKUPNO
		s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	17,31	0,60	3,88	1,79	30,45	3,88	19,70	22,39	100,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	11,30	0,68	4,11	2,40	22,26	3,77	30,82	24,66	100,00
	UKUPNO	14,51	0,64	3,99	2,07	26,63	3,83	24,88	23,45	100,00
KOTAR KOBAŠ	PLAVNO PODRUČJE	25,53	0,53	3,72	0,53	42,02	2,13	18,09	7,45	100,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	34,50	2,25	2,50	1,00	33,75	3,75	13,00	9,25	100,00
	UKUPNO	31,63	1,70	2,89	0,85	36,40	3,23	14,63	8,67	100,00
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	20,27	0,58	3,83	1,34	34,61	3,25	19,12	17,02	100,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	24,71	1,59	3,18	1,59	28,90	3,76	20,52	15,75	56,95
	UKUPNO	22,80	1,15	3,45	1,48	31,36	3,54	19,92	16,30	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

ZASIJANE POVRŠINE PO VUČNOJ STOCI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 28

(u jutrima)

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA								UKUPNO
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	
KOTAR BROD	294,5	6,0	45,0	19,5	380,0	26,0	136,25	66,0	973,25
KOTAR KOBAŠ	973,0	45,5	39,5	13,0	743,5	39,5	135,25	36,5	2.025,75
UKUPNO	1.267,5	51,5	84,5	32,5	1.123,5	65,5	271,50	102,5	2.999,00

UDIO ZASIJANIH POVRŠINA PO VUČNOJ STOCI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 29

(u postocima)

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA								UKUPNO
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	
KOTAR BROD	30,26	0,62	4,62	2,00	39,05	2,67	14,00	6,78	100,00
KOTAR KOBAŠ	48,03	2,25	1,95	0,64	36,70	1,95	6,68	1,80	100,00
UKUPNO	42,26	1,72	2,82	1,08	37,46	2,19	9,05	3,42	100,00

UDIO ZASIJANIH POVRŠINA PO VUČNOJ STOCI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 30

(u postocima)

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA							
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr
KOTAR BROD	23,23	11,65	53,25	60,0	33,82	39,69	50,18	64,39
KOTAR KOBAŠ	76,77	88,35	46,75	40,0	66,18	60,31	49,82	35,61
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,0	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

OBRAĐENE POVRŠINE PO KUĆANSTVU I VUČNOJ STOCI U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 31

(u jutrima)

SLAVONSKA POSAVINA	KUĆANSTVA							
	s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr
KOTAR BROD	3,24	1,50	1,80	1,50	2,28	1,08	0,87	0,45
KOTAR KOBASŠ	5,23	4,55	2,32	2,60	3,47	2,08	1,57	0,72
UKUPNO	4,58	3,68	2,01	1,81	2,95	1,52	1,12	0,52

VELIČINA ZASIJANIH POVRŠINA PO KUĆANSTVU PREMA VUČNOJ
STOCI I UGROŽENOSTI OD POPLAVE U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 32

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		KUĆANSTVA								UKUPNO
		s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	155,50	1,00	29,50	9,00	268,00	11,00	51,00	32,00	557,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	139,00	5,00	15,50	10,50	112,00	15,00	85,25	34,00	416,25
	UKUPNO	294,50	6,00	45,00	19,50	380,00	26,00	136,25	66,00	973,25
KOTAR KOBASŠ	PLAVNO PODRUČJE	293,00	6,00	15,00	5,00	268,50	11,00	46,50	10,50	655,50
	NEPLAVNO PODRUČJE	680,00	39,50	24,50	8,00	475,00	28,50	88,75	26,00	1.370,25
	UKUPNO	973,00	45,50	39,50	13,00	743,50	39,50	135,25	36,50	2.025,75
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	448,50	7,00	44,50	14,00	536,50	22,00	97,50	42,50	1.212,5
	NEPLAVNO PODRUČJE	819,00	44,50	40,00	18,50	587,00	43,50	174,00	60,00	1.786,5
	UKUPNO	1.267,50	51,50	84,50	32,50	1.123,50	65,50	271,50	102,50	2.999,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

VELIČINA ZASIJANIH POVRŠINA PREMA VUČNOJ STOCI I
UGROŽENOSTI OD POPLAVE U
SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 33

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		KUĆANSTVA								UKUPNO
		s KVkr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVkr	
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	2,68	0,50	2,27	1,50	2,63	0,85	0,77	0,43	1,66
	NEPLAVNO PODRUČJE	4,21	2,50	1,29	1,50	1,72	1,36	0,95	0,47	1,43
	UKUPNO	3,24	1,50	1,80	1,50	2,28	1,08	0,87	0,45	3,24
KOTAR Kobaš	PLAVNO PODRUČJE	6,10	6,00	2,14	5,00	3,40	2,75	1,37	0,75	3,49
	NEPLAVNO PODRUČJE	4,93	4,39	2,45	2,00	3,52	1,90	1,71	0,70	3,43
	UKUPNO	5,23	4,55	2,32	2,60	3,47	2,08	1,57	0,72	5,23
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	4,23	2,33	2,23	2,00	2,96	1,29	0,98	0,48	2,32
	NEPLAVNO PODRUČJE	4,79	4,05	1,82	1,68	2,94	1,67	1,23	0,55	2,58
	UKUPNO	4,58	3,68	2,01	1,81	2,95	1,52	1,12	0,52	2,47

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

STRUKTURA ZASIJANIH POVRŠINA PREMA VELIČINI POSJEDA PO
KUĆANSTVU U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 34

(u jutrima)

SLAVONSKA POSAVINA	VELIČINA ZASIJANIH POVRŠINA					UKUPNO
	0	0-1	1-5	5-10	> 10	
KOTAR BROD	146	217	247	15	2	627
KOTAR Kobaš	44	92	338	108	6	588
UKUPNO	190	309	585	123	8	1.215

UDIO ZASIJANIH POVRŠINA PREMA VELIČINI POSJEDA
PO KUĆANSTVU U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 35

(u jutrima)

SLAVONSKA POSAVINA	VELIČINA ZASIJANIH POVRŠINA					UKUPNO
	0	0-1	1-5	5-10	> 10	
KOTAR BROD	75,79	70,23	42,22	12,20	25,00	51,60
KOTAR Kobaš	24,21	29,77	57,78	87,80	75,00	48,40
UKUPNO	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

STRUKTURA ZASIJANIH POVRŠINA PO KUĆANSTVU
PREMA VELIČINI POSJEDA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 36

(u jutrima)

SLAVONSKA POSAVINA	VELIČINA ZASIJANIH POVRŠINA					UKUPNO
	0	0-1	1-5	5-10	> 10	
KOTAR BROD	23,29	34,61	39,39	2,39	0,32	100,00
KOTAR Kobaš	7,48	15,65	57,48	18,37	1,02	100,00
UKUPNO	15,64	25,43	48,15	10,12	0,66	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

VELIČINA OBRADENIH POVRŠINA PREMA VUČNOJ STOCI
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 37

(u jutrima)

ZASIJANIH POVRŠINA		KATEGORIJE KUĆANSTVA								
		s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	UKUPNO
KOTAR BROD	0	2	1	3	2	4	6	52	76	146
	0-1	11	2	11	5	44	11	73	60	217
	1-5	68	1	10	6	113	7	31	11	247
	5-10	8		1		6				15
	> 10	2								2
	UKUPNO	91	4	25	13	167	24	156	147	627
KOTAR Kobaš	0	2	1	1		3	2	8	27	44
	0-1	3		3	1	20	6	42	17	92
	1-5	105	5	12	4	158	10	36	7	337
	5-10	72	4	1		31				108
	> 10	4				2	1			7
	UKUPNO	186	10	17	5	214	19	86	51	588
SLAVONSKA POSAVINA	0	4	2	4	2	7	8	60	103	190
	0-1	14	2	14	6	64	17	115	77	309
	1-5	173	6	22	10	271	17	67	18	584
	5-10	80	4	2		37				123
	> 10	6				2	1			9
	UKUPNO	277	14	42	18	381	43	242	198	1.215

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

VELIČINA OBRADENIH POVRŠINA PREMA VUČNOJ STOCI
U BRDSKOM DIJELU SLAVONSKE POSAVINE

Tablica 38

(u jutrima)

ZASIJANIH POVRŠINA		KATEGORIJE KUĆANSTVA								
		s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	UKUPNO
KOTAR BROD	0							3	4	7
	0-1			1	2	4		20	15	42
	1-5	14	1	1	1	16	4	11	2	50
	5-10	1								1
	> 10									
	UKUPNO	15	1	2	3	20	4	34	21	100
KOTAR Kobaš	0	2	1	1			2	1	7	14
	0-1	2		2	1	6	2	9	6	28
	1-5	61	5	4	2	75	4	14	5	170
	5-10	35	3	1		11				50
	> 10	2				1				3
	UKUPNO	102	9	8	3	93	8	24	18	265
SLAVONSKA POSAVINA	0	2	1	1			2	4	11	21
	0-1	2		3	3	10	2	29	21	70
	1-5	75	6	5	3	91	8	25	7	220
	5-10	36	3	1		11				51
	> 10	2				1				3
	UKUPNO	117	10	10	6	113	10	58	39	365

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

VELIČINA OBRADENIH POVRŠINA PREMA VUČNOJ STOCI
U RAVNIČARSKOM DIJELU SLAVONSKE POSAVINE

Tablica 39

(u jutrima)

ZASIJANIH POVRŠINA		KATEGORIJE KUĆANSTVA								UKUPNO
		s KVKr	s KV	s KKr	s K	s VKr	s V	s Kr	bez KVKr	
KOTAR BROD	0	2	1	3	2	4	6	49	72	139
	0-1	11	2	10	3	40	11	53	45	175
	1-5	54		9	5	97	3	20	9	197
	5-10	7		1		6				14
	> 10	2								2
	UKUPNO	76	3	23	10	147	20	122	126	527
KOTAR Kobaš	0					3		7	20	30
	0-1	1		1		14	4	33	11	64
	1-5	44		8	2	83	6	22	2	167
	5-10	37	1			20				58
	> 10	2				1	1			4
	UKUPNO	84	1	9	2	121	11	62	33	323
SLAVONSKA POSAVINA	0	2	1	3	2	7	6	56	92	169
	0-1	12	2	11	3	54	15	86	56	239
	1-5	98		17	7	180	9	42	11	364
	5-10	44	1	1		26				72
	> 10	4				1	1			6
	UKUPNO	170	4	32	12	268	31	184	159	850

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

STRUKTURA OBRADENOSTI ORANICA
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 40

SLAVONSKA POSAVINA	NEOBRADENE POVRŠINE (u jutrima)	OBRADENE POVRŠINE (u jutrima)	UKUPNO (u jutrima)	NEOBRADENE POVRŠINE (%)	ZASIJANE POVRŠINE (%)	UKUPNO (%)
KOTAR BROT	4.262,75	973,25	5.236	81,41	18,59	100,00
KOTAR Kobaš	1.814,25	2.025,75	3.840	47,25	52,75	100,00
UKUPNO	6.077,00	2.999,00	9.076	66,96	33,04	100,00

STRUKTURA OBRADENOSTI U SLAVONSKOJ POSAVINI
PREMA UGROŽENOSTI OD POPLAVE

Tablica 41

KATEGORIJE NASELJA		OBRADENE ORANICE	NEOBRADENE ORANICE	UKUPNO	OBRADENE ORANICE (%)	NEOBRADENE ORANICE (%)	UKUPNO (%)
KOTAR BROT	PLAVNO PODRUČJE	548,50	1.401,50	1.950,00	28,13	71,87	100,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	424,75	2.861,25	3.286,00	12,93	87,07	100,00
	UKUPNO	973,25	4.262,75	5.236,00	18,59	81,41	100,00
KOTAR Kobaš	PLAVNO PODRUČJE	655,50	584,50	1.240,00	52,86	47,14	100,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	1.370,25	1.229,75	2.600,00	52,70	47,30	100,00
	UKUPNO	2.025,75	1.814,25	3.840,00	52,75	47,25	100,00
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	1.204,00	1.986,00	3.190,00	37,74	62,26	100,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	1.795,00	4.091,00	5.886,00	30,50	69,50	100,00
	UKUPNO	2.999,00	6.077,00	9.076,00	33,04	66,96	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

**STRUKTURA ZASIJANIH POVRŠINA PREMA POLOŽAJU NASELJA
U SLAVONSKOJ POSAVINI**

Tablica 42

KATEGORIJE NASELJA		OBRADENE ORANICE	NEOBRADENE ORANICE	<i>UKUPNO</i>	OBRADENE ORANICE (%)	NEOBRADENE ORANICE (%)	<i>UKUPNO (%)</i>
KOTAR BROD	BRDSKO PODRUČJE	178,50	721,50	<i>900,00</i>	19,83	80,17	<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	794,75	3.541,25	<i>4.336,00</i>	18,33	81,67	<i>100,00</i>
	UKUPNO	973,25	4.262,75	5.236,00	18,59	81,41	100,00
KOTAR Kobaš	BRDSKO PODRUČJE	949,00	831,00	<i>1.780,00</i>	53,31	46,69	<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1.076,75	983,25	<i>2.060,00</i>	52,27	47,73	<i>100,00</i>
	UKUPNO	2.025,75	1.814,25	3.840,00	52,75	47,25	100,00
SLAVONSKA POSAVINA	BRDSKO PODRUČJE	1.127,50	1.552,50	<i>2.680,00</i>	42,07	57,93	<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1.871,50	4.524,50	<i>6.396,00</i>	29,26	71,74	<i>100,00</i>
	UKUPNO	2.999,00	6.077,00	9.076,00	33,04	66,96	100,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

VELIČINA ZASIJANIH POVRŠINA PO KUĆANSTVU PREMA POLOŽAJU
 NASELJA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 43

(u jutrima)

KATEGORIJE NASELJA		OBRAĐENE ORANICE
KOTAR BROT	BRDSKO PODRUČJE	1,79
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1,51
	UKUPNO	1,55
KOTAR KOBAS	BRDSKO PODRUČJE	3,58
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	3,33
	UKUPNO	3,45
SLAVONSKA POSAVINA	BRDSKO PODRUČJE	3,09
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	2,20
	UKUPNO	2,47

RASPROSTRANJENOST RATARSKIH KULTURA
 U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 44

(u jutrima)

SLAVONSKA POSAVINA	POLJOPRIVREDNE KULTURE					
	PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	UKUPNO
KOTAR BROT	860,00	83,5	29,75			973,25
KOTAR KOBAS	1.730,75	112,5	182,50			2.025,75
UKUPNO	2.590,75	196,0	212,25			2.999,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

UDIO RATARSKIH KULTURA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 45

(u postocima)

SLAVONSKA POSAVINA	POLJOPRIVREDNE KULTURE					
	PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	UKUPNO
KOTAR BROD	88,36	8,58	3,06			100,00
KOTAR KOBAŠ	85,44	5,55	9,01			100,00
UKUPNO	86,39	6,53	7,08			100,00

RASPROSTRANJENOST RATARSKJE KULTURE PREMA UGROŽENOSTI
OD POPLAVA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 46

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		RATARSKE KULTURE					
		PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	UKUPNO
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	484,00	54,50	10,00			548,50
	NEPLAVNO PODRUČJE	376,00	29,00	19,75			424,75
	UKUPNO	860,00	83,50	29,75			973,25
KOTAR KOBAS	PLAVNO PODRUČJE	566,00	52,50	37,00			655,50
	NEPLAVNO PODRUČJE	1.164,75	60,00	145,50			1.370,25
	UKUPNO	1.730,75	112,50	182,50			2.025,75
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	1.050,00	107,00	47,00			1.204,00
	NEPLAVNO PODRUČJE	1.540,75	89,00	165,25			1.795,00
	UKUPNO	2.590,75	196,00	212,25			2.999,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

RASPROSTRANJENOST RATARSKE KULTURE PO KUĆANSTVU PREMA
UGROŽENOSTI OD POPLAVA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 47

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		RATARSKE KULTURE					
		PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	<i>UKUPNO</i>
KOTAR BROD	PLAVNO PODRUČJE	1,44	0,16	0,03			<i>1,64</i>
	NEPLAVNO PODRUČJE	1,29	0,10	0,07			<i>1,45</i>
	UKUPNO	1,37	0,13	0,05			<i>1,55</i>
KOTAR Kobaš	PLAVNO PODRUČJE	3,01	0,28	0,20			<i>3,49</i>
	NEPLAVNO PODRUČJE	2,91	0,15	0,36			<i>3,43</i>
	UKUPNO	2,94	0,19	0,31			<i>3,45</i>
SLAVONSKA POSAVINA	PLAVNO PODRUČJE	2,01	0,20	0,09			<i>2,30</i>
	NEPLAVNO PODRUČJE	2,23	0,13	0,24			<i>2,59</i>
	UKUPNO	2,13	0,16	0,17			<i>2,47</i>

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

RASPROSTRANJENOST RATARSKIH KULTURA PREMA POLOŽAJU
 NASELJA U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 48

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		RATARSKE KULTURE					
		PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	UKUPNO
KOTAR BROD	BRDSKO PODRUČJE	157,00	11,00	10,50			178,50
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	703,00	72,50	19,25			794,75
	UKUPNO	860,00	83,50	29,75			973,25
KOTAR KOBAŠ	BRDSKO PODRUČJE	806,50	28,00	114,50			949,00
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	924,25	84,50	68,00			1.076,75
	UKUPNO	1.730,75	112,50	182,50			2.025,75
SLAVONSKA POSAVINA	BRDSKO PODRUČJE	963,50	39,00	125,00			1.127,50
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1.627,25	157,00	87,25			1.871,50
	UKUPNO	2.590,75	196,00	212,25			2.999,00

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

UDIO RATARSKIH KULTURA PREMA POLOŽAJU NASELJA
U SLAVONSKOJ POSAVINI

Tablica 49

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		RATARSKE KULTURE					
		PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	<i>UKUPNO</i>
KOTAR BROD	BRDSKO PODRUČJE	87,96	6,16	5,88			<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	88,46	9,12	2,42			<i>100,00</i>
	UKUPNO	88,36	8,58	3,06			<i>100,00</i>
KOTAR Kobaš	BRDSKO PODRUČJE	84,98	2,95	12,07			<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	85,84	7,85	6,32			<i>100,00</i>
	UKUPNO	85,44	5,55	9,01			<i>100,00</i>
SLAVONSKA POSAVINA	BRDSKO PODRUČJE	85,45	3,46	11,09			<i>100,00</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	86,95	8,39	4,66			<i>100,00</i>
	UKUPNO	86,39	6,53	7,08			<i>100,00</i>

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

**RASPROSTRANJENOST RATARSKIH KULTURA PO KUĆANSTVU
PREMA POLOŽAJU NASELJA U SLAVONSKOJ POSAVINI**

Tablica 50

(u jutrima)

KATEGORIJA NASELJA		RATARSKE KULTURE					
		PŠENICA	JEČAM	ZOB	KUKURUZ	PROSO	<i>UKUPNO</i>
KOTAR BROD	BRDSKO PODRUČJE	1,57	0,11	0,11			<i>1,79</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1,33	0,14	0,04			<i>1,51</i>
	UKUPNO	1,37	0,13	0,05			<i>1,55</i>
KOTAR Kobaš	BRDSKO PODRUČJE	3,04	0,11	0,43			<i>3,58</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	2,86	0,26	0,21			<i>3,33</i>
	UKUPNO	2,94	0,19	0,31			<i>3,45</i>
SLAVONSKA POSAVINA	BRDSKO PODRUČJE	2,64	0,11	0,34			<i>3,09</i>
	RAVNIČARSKO PODRUČJE	1,91	0,18	0,10			<i>2,20</i>
	UKUPNO	2,13	0,16	0,17			<i>2,47</i>

Izvor: Mažuran, *Popis naselja*, 99-247.

Summary

ARABLE FARMING IN SLAVONIAN POSAVINA AT THE END OF THE 17TH CENTURY

Slavonian Posavina is located on the left bank of the Sava River and on the southern foothills of Psunj and Dilj. Most of the cultivable land is located in the plain along the Sava, and was exposed to frequent flooding, which made the cultivation of almost half of the ploughland in the area impossible. In this area there were however good preconditions for the development of arable farming, more than two fifths of the ploughland being fertile and less than a tenth being infertile. This relates in particular to the district of Kobaš, where almost two thirds of the ploughland were fertile. Unfortunately, the frequent floods in this area prevented arable farming developing rapidly, although the population in the inundated areas put in great efforts while cultivating their fields, attempting to improve their economic condition.

The population had very weak material foundations, however, for the development of farming. More than two fifths of all households did not have their own oxen, and of this number a little less than two fifths did not have any draught animals at all. The situation was even worse in the district of Brod, where more than half the households had no oxen. However, these households did also cultivate considerable areas, thus attempting to gain enough wealth to be able to purchase the oxen necessary for better tilling. And yet the frequent floods in the area largely rendered their efforts nugatory.

Slavonian Posavina had 2,999 *jutro* (approximately equivalent to an acre) of land under the plough, which was about one third of all cultivable land. In this area the percentage of cultivation was quite a lot higher than the average for the time in Slavonia. This relatively high percentage is the consequence of the very high percentage of cultivation in the district of Kobaš, where more than a half of all cultivable land was tilled. The population of this area tilled per household a bit less than 2.5 (2.47) *jutro* of land, lower than the average area in Slavonia in 1698 (3.14 *jutro* per household). The smallness of the average area of cultivated land was the result of the very small area of tilled ploughland per household in the district of Brod (1.55 *jutro* per household).

The people in Slavonian Posavina cultivated wheat, barley and oats, but no millet or maize. Wheat was the most common crop in this area. This cereal took up more than six sevenths, and barley and oats together less than one seventh, of all the cultivated areas. Wheat and barley were more common in the plains of the area, oats in the hilly areas.

Arable farming would have been stronger if an embankment had been built along the banks of the Sava. When an embankment was built, it would speed up the development of arable farming by preventing such frequent spillages of the river and the consequent destruction of the produce. By selling their surpluses, eventually the population accumulated the funds necessary to buy the oxen for the tilling of their land. Unfortunately, a great deal of time was to pass before this process was completed.